

GÍSLI BALDUR RÓBERTSSON

NÝTT AF BJARNA JÓNSSYNI
LÖGBÓKARSKRIFARA
Á SNÆFJALLASTRÖND

1. Inngangur

FYRIR um fjórum áratugum birtist einkar athyglisverð grein eftir Peter Springborg í afmælisriti tileinkuðu Jóni Helgasyni prófessor í Kaupmannahöfn. Þar dró hann fram í dagsljósið átta handrit sem öll voru með sömu hendi. Tvö þessara handrita höfðu áður verið talin frá 16. öld. Springborg sýndi hins vegar fram á að sama höndin væri á þeim öllum auk ákveðins kennimarks sem var nokkurs konar vörumerki skrifarans. Í grein sem birtist átta árum síðar bætti Springborg svo níunda handritinu í hópinn. Skrifari þessa handritahóps hét Bjarni Jónsson og bjó á Mýri og Skarði á Snæfjallaströnd en af ársettum handritum með hendi hans má sjá að hann var virkur á árunum 1631–1655. Bjarni skrifaði jöfnum höndum upp sögur, rímur og kvæði en virðist hafa sérhæft sig í framleiðslu lögbóka. Það má ráða af athugasemd í einu af þremur varðveittum Jónsbókarhandritum með hendi Bjarna en þar segir að það sé hið átjándi úr smiðju hans. Að öðru leyti eru upplýsingar um þennan afkastamikla lögbókarskrifara af skornum skammti. Vitað er þó að hann er kominn að Skarði árið 1640 og hefst þá handa við að skrifa upp handrit fyrir séra Jón Arason í Vatnsfirði gegn matlaunum sínum ef marka má dróttkvæða vísu sem hann lýkur uppskrift sinni á. Tillhneiging Bjarna til að ljúka uppskriftum sínum í bundnu máli fær Springborg til að kasta fram tilgátu um að hann sé hugsanlega höfundur *Sigurgarðs rímu*. Með því mælir að ríman er einungis varðveitt í handriti með hendi Bjarna, auk þess sem hann og rímnaskáldið báru sama skírarnafn samkvæmt nafnafelu undir lok síðustu rímunnar. Á móti mælir hins vegar afbökun á erindinu sem felur nafnið í sér og þar með nafninu sjálfu.¹

1 Peter Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd. Bidrag til beskrivelse af den litterære aktivitet på Vestfjordene i 1. halvdel af det 17. århundrede,“ *Afmælisrit Jóns*

Grein Springborg olli ákveðnum vatnaskilum því auk þess að bæta við skrifaraflóru 17. aldar þá kollvarpaði hún útreikningum Sigurðar Nordal um hlutföll varðveittra íslenskra miðaldahandrita gagnvart glötuðum. Sömuleiðis leystist vandamál varðandi textahefð Jónsbókar. Fyrrgreind Jónsbókarhandrit, sem talin voru frá 16. öld, höfðu villt um fyrir fræðimönnum sem töldu þau forrit hinnar prentuðu Jónsbókar frá 1578 þegar hún var í raun forrit þeirra.²

Það sem er hins vegar einna athyglisverðast við Bjarna er að hann var bóndi og handverksmaður sem framleiddi Jónsbókarhandrit fyrir nærsveitunga sína gegn gjaldi, hvort sem það hefur verið í formi vöruskipta eða peninga. Hann virðist því ósnortinn af fornmenntastefnunni. Bjarni skrifar upp texta landslaganna á bókfell af sömu ástæðu og aðrir bændur sem hagir voru á málm eða tré smíðuðu ílát, verkfæri eða annað sem samsveitunga þeirra vanhagaði um. Vegna kunnáttu og orðspors hans sem skrifara fengu menn, sem kynnst höfðu anda fornmenntastefnunnar, Bjarna svo til liðs við sig og þá skrifaði hann m. a. sögur, rímur og kvæði á pappír.

Springborg gerði sér mat úr þeim mögru upplýsingum sem Bjarni lét uppi um sig í handritunum en hann er skiljanlega frekar beinaber í þeirri mynd sem þar er dreginn upp af honum. Hér á eftir er ætlunin að bæta meira holdi á beinin með því að greina frá ætt hans, ævihlaupi og aðstæðum. Jafnframt verður sérstaklega hugað að ýmsum þáttum tengdum Jónsbókarframleiðslu hans. Lykillinn að þessu er dómsmál sem Bjarni var viðriðinn en í því koma fram upplýsingar sem fylla út í myndina af þessum dularfulla og afkastamikla skrifara. Byrjað verður á því að rekja gang máls-

Helgasonar 30. júní 1969 (Reykjavík: Heimskringla, 1969), 289–314, sjá einnig Peter Springborg, „Fra Snæfjallaströnd,“ *Opuscula* IV, Bibliotheca Arnarnagnæana 30 (København: Munksgaard, 1970), 366–368; og Peter Springborg, „Antiqvæ historiae leporis – Om renæssancen i den islandske håndskriftproduktion i 1600-tallet,“ *Gardar* 8 (1977): 76–77. Ég þakka Guðrúnu Ásu Grímsdóttur og Má Jónssyni fyrir yfirllestur.

2 Sigurður Nordal, „Time and vellum. Some remarks on the economic conditions of the early Icelandic literature,“ *M.H.R.A. Annual bulletin of the modern humanities research association* 24 (november 1952): 18–19, sbr. Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 311; Már Jónsson, „Inngangur,“ *Jónsbók. Lögþing Íslendinga hver samþykkt var á alþingi árið 1281 og endurnýjuð um miðja 14. öld en fyrst prentuð árið 1578*, útg. Már Jónsson, Sýnisbók íslenskrar alþýðumennningar 8 (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2004), 24. Þar kemur þó ranglega fram að ártalið á NKS 340 8vo hafi verið 1532 en réttara mun vera 1552 samkvæmt tilvitnuðum stað, sbr. *Jónsbók. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og réttarbætr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314*, útg. Ólafur Halldórsson (København: [s.n.], 1904), xlix.

ins eftir tiltækum heimildum en dómurinn yfir Bjarna svo birtur í heild sinni í viðauka hér aftan við.

2. „Lögin eru sett ljúfum til lofs en leiðum til hróps“³

Þann 11. apríl 1635 setti sýslumaðurinn Ari Magnússon þing að Unaðsdal á Snæfjallaströnd. Hann nefndi sex menn í dóm vegna máls sem komið hafði upp í sveitinni. Guðrún Jónsdóttir hafði ásakað húsbónda sinn Bjarna Jónsson á Mýri um að hafa framið hjúskaparbrot með sér en gegn sínum vilja. Upphaf málsins má rekja til þess að kvisast hafði út um sveitina að ekki væri allt með felldu á Mýri um samband húsbónda og vinnukonu. Orðrómur þessi barst loks til eyrna Ara sýslumanns í Ögri sem tók sér fyrir hendur að rannsaka hvort fótur væri fyrir honum. Svo virðist sem að Guðrún hafi neitað að staðfesta orðróminn fyrr en eftir að Ari hafði boðað Bjarna til Ögurs á fund sinn og bannað honum að halda hana sem vinnukonu. Bjarni svaraði Ara fullum hálsi á ofsafenginn hátt og þvertók fyrir að reka Guðrúnu burt úr vistinni því eiginkona sín hefði ráðið hana. Þegar Guðrún var laus úr vistinni lét hún loks uppi hvað fram hafði farið á milli þeirra Bjarna þau ár sem hún dvaldi á Mýri. Í ljós kom að Bjarni hafði þröngvað henni til samræðis við sig í fimm skipti á nokkrum árum og einu sinni hafði hún mátt sæta barsmiðum hans. Fyrsta skiptið var á grasafjalli, næst er þau voru tvö ein að engjum, í þriðja skiptið í heygardinum á Mýri er hún var að fást við hey, í fjórða skiptið er kona Bjarna fór til kirkju og hann skipaði Guðrúnu að kveikja ljós og loks á sjávargrundinni eftir að hann hafði orðið fyrir þungum búsisfjum og skipað henni að róa til sjávar með sér. Guðrún nefnir einnig að Bjarni hafi gert sig líklegan í tvö skipti til viðbótar. Í fyrra skiptið hafi hann hvort tveggja slegið og sparkað í sig en í það seinna hafi tveir menn sem riðu meðfram hlíðinni spillt áformum hans.

Bjarni neitaði áburði Guðrúnar fyrir réttinum og sagði hana óheiðarlega og ósannsögla. Rétturinn leitaði kynningar Guðrúnar á meðal þingsóknarmanna. Enginn þeirra á meðal vildi staðfesta orð Bjarna nema faðir hans, þingapresturinn, sem hætti svo við, dró orð sín til baka og vildi ekki láta hafa þau eftir sér. Því næst bar Bjarni fram skriflegan vitnisburð þremmenga sinna Sveins og Steinunnar Ólafsbarna um óæru Guðrúnar. Vitnis-

3 Spakmæli af titilblaði Jónsbókar með hendi Bjarna Jónssonar sem varðveitt er í Dyflinni, sbr. Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 297.

burðir þeirra voru hins vegar um sitthvort atvikið og því ótækir fyrir rétti og það sama átti við um lýsingu Þornýjar Narfadóttur undir tveggja manna vitnisburði sem Bjarni hafði aflað. Það sem Bjarni lagði fram fyrir réttinn mannorði Guðrúnar til hnekkis var því ekki tekið gilt samkvæmt 4. kafla þingfararbálks Jónsbókar en þar segir: „Svo er ef einn ber vitni með manni sem engi beri en tveir sem tíu ...“⁴

Því næst skýrði sýslumaður frá fyrrgreindum viðskiptum sínum við Bjarna á samfundi þeirra að Ögri en að þeim voru vitni. Bjarni þrætti fyrir hegðun sína á fundinum en dró svo í land og bar við minnisleysi. Dómsmönnum þótti þrætni hans hver annarri lík og í hæsta máta óviðeigandi að hann neitaði að reka vinnukonu úr vistinni sem lygi upp á hann þvílíkum ósköpum ef hann væri í raun saklaus af því sem á hann var borið.

Dómsmenn vísuðu til 31. kafla mannhelgi Jónsbókar, 2. greinar kristinréttar Árna biskups Þorlákssonar, til þess að sá sem borin væri sök skyldi henni synja og alþingissamþykktar um óráðvandar konur frá 1. júlí 1627.⁵ Þeir töldu frómum manni ómögulegt að sitja undir slíkum áburði án stórrar smánar og hneykslis manna á meðal. Því dæmdu þeir Bjarna séttareid til að færast undan áburðinum og skyldi hann svarinn fyrir sýslumanni í Ögri innan mánaðar. Bjarni hafði áður gerst sekur um hórdómsbrot og féllist honum eiður í þetta sinn þá skyldi hann bæta brot sitt eftir því sem segir um annað hórdómsbrot í Stóradómi. Ef hann næði hins vegar fram eidi þá dæmdu þeir Guðrúnu húðlát eftir miskunn sýslumanns. Dómsmenn töldu að málið mætti ekki til lykta leiðast án þess að Bjarni særi sönnunareid að sakleysi sínu. Guðrúnu yrði svo annaðhvort refsað fyrir lygi sína ef hann næði fram eiðnum eða hórdómsbrot sitt ef hann félli á honum.

Af því sem á eftir fylgir má sjá að Bjarni hefur ekki náð fram eiðnum. Það þýðir að hann hafi ekki getað fengið þrjá menn til að sverja með sér en auk tveggja fangavotta að eigin vali, var hann sjálfur hinn sjötti. Ekki er

4 *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, 84. Þorný Narfadóttir var eiginkona séra Gísla Einarssonar í Vatnsfirði. Honum var hálfpartinn bolað burt þaðan af séra Jóni Arasyni sem tók við stað og kirkju 29. ágúst 1636 í skiptum fyrir Stað á Reykjanesi, sbr. *Annálar 1400–1800 III*, útg. Hannes Þorsteinsson (Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1933–1938), 2–4.

5 *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, 120; um að sá skuli synja er fyrir sök verði, sjá t. d. bls. 116, 243; *Járnsiða og kristinréttur Árna Þorlákssonar*, útg. Haraldur Bernharðsson, Magnús Lyngdal Magnússon og Már Jónsson, Smárit Sögufélags (Reykjavík: Sögufélag, 2005), 147; *Alþingisbækur Íslands V*, útg. Jón Þorkelsson og Einar Arnórsson (Reykjavík: Sögufélag, 1922, 1925–1932), 142–143.

ljóst hvað gerðist næst en Ari sýslumaður bar ofanefndan dóm undir Halldór Ólafsson lögmann á Berufjarðarþingi í Barðastrandarsýslu 3. maí 1636. Halldóri og öðrum góðum mönnum þótti dómurinn bæði nýtur og myndugur og setti lögmaður nafn sitt undir hann því til staðfestingar.⁶

Snæfjallaprestur skrifaði Gísla biskupi Oddssyni og leitaði ráða um mál sonar síns. Það bréf hefur ekki varðveist en í svarbréfi frá 11. júlí 1636 segir Gíslu biskup slík mál vandalausra nógu vandmeðfarin að ekki sé minnst á þegar einhver náskyldur manni eigi í hlut. Biskup kveðst ókunnugur málinu að öðru leyti en því er fram komi í bréfi prests en hafi frétt að Halldór lögmaður hafi samþykkt dóm Ara. Hann geti því ekki tjáð sig frekar um það en segir að sjálfur myndi hann setja hvern þann út af sakramentinu sem fallið hefði á löglega dæmdum eiði. Að lokum segist hann hafa meðtekið kirkjudalinn sem séra Jón hafði sent honum.⁷

Málið var tekið til umfjöllunar á alþingi 1. júlí 1637. Þar var dómurinn lesinn upp í lögrettu og greinir Páll Gíslason alþingisskrifari stuttlega frá málsatvikum en segist ekki hafa fengið að vita hvað var ályktað þar að lútandi.⁸

Ókunnugt er um framhald málsins þangað til það var tekið fyrir á héraðsprestastefnu í Garpsdal í Gilsfirði 11. september 1639 í vísitasíuyfirreið Brynjólfs Sveinssonar, nývígðs Skálholtsbiskups, um Vestfirði. Þar greinir Ari sýslumaður frá málavöxtum. Hann segir að Bjarni hafi áður gerst sekur um hjúskaparbrot og þá einnig boðist að sverja fyrir. Nú hafi honum aftur verið dæmdur séttareður sem þó sé ekki enn fram kominn. Bjarna sé því haldið utan við heilagt sakramenti og aflausn því hann haldi fram sakleysi sínu. Prestastefnan mæltist til þess að sýslumaður gerði skyldu

6 Innihald dómsins er rakið eftir Lbs 65 II 4to, bl. 144v–146r, sjá viðauka hér að aftan. Um ástæður þess að Halldór lögmaður var staddur á Berufjarðarþingi, sjá Ólafur Davíðsson, *Galdur og galdramál á Íslandi*, Sögurit 20 (Reykjavík: Sögufélag, 1940–1943), 139.

7 AM 244 4to, bl. 172r. Um sakramentis afsetningu, sjá Björk Ingimundardóttir, „Sett út af sakramentinu,“ *Kvennaslóðir. Rit til heiðurs Sigríði Th. Erlendsdóttur sagnfræðingi* (Reykjavík: Kvennasögusafn Íslands, 2001), 140–151. Í svarbréfi Gísla biskups segir hann að séra Jón hafi skrifað sér um áburð „ónýtrar húsgangsstelpu“ á Bjarna son sinn. Hér er að sjálfsgöðu um gildishlaðið orðalag að ræða hjá presti en vel má vera að Guðrún hafi verið á vengangi og leitað ölmusu hvort tveggja á Bæjum og Vatnsfirði áður en að eiginkona Bjarna réði hana í vist á Mýri. Ráð hennar til að binda enda á áleitni húsbónda síns var óvenju snjallt. Hún náði hári úr skeggi hans og ætlaði að nota það til að sýna fram á óeðlilega nærgöngli hans í hennar garð en Bjarni náði því af henni áður en til þess gat komið, sbr. AM 244 4to, bl. 172r; Lbs 65 II 4to, bl. 145r.

8 *Alþingisbækur Íslands* V, 500.

sína og leiddi málið til lykta sem fyrst með veraldlegum aðgerðum. Hún taldi að hvorki væri hægt að veita Bjarna heilagt sakramenti né leynilega syndaaflausn fyrr en niðurstaða fengist í málið. Að endingu benti prestastefnan á að sóknarprestur Bjarna væri skyldugur að áminna hann.⁹

Ari fór að ráðum prestastefnunnar og brást skjótt við því í sakeyrisreikningum árið 1640, en þar miðast reikningsárið við Jónsmessu á sumri, eða 24. júní, er fært til bókar að Bjarni hafi goldið átta ríkisdali í sekt fyrir hördómsbrot. Þar segir ennfremur að hann hafi gerst brotlegur með Guðrúnu Jónsdóttur og að henni hafi þegar verið refsað.¹⁰

3. Fjölskylda og frændgarður

Í Unaðsdalsdómi Ara í Ögri kemur fram að þingapresturinn var faðir Bjarna en prestur á Stað á Snæfjallaströnd á þessum tíma var séra Jón Þorleifsson. Lítið er vitað um hann með vissu þó hann hafi verið tekinn upp í prentuð mannfræðirit. Páll Eggert Ólason segir að hann hafi verið uppi á 16. og 17. öld. Hann komi við skjal 22. október 1588 og sé þá orðinn prestur e. t. v. að Brjánslæk á Barðaströnd en hafi brátt fengið Stað á Snæfjallaströnd þar sem hann er að finna 1636 og svo virðist sem hann sé enn á lífi 17. ágúst 1643. Páll Eggert segir að sumir telji að fyrsta kona hans hafi verið Guðrún Eyjólfsdóttir en þau hafi verið barnlaus. Miðkona séra Jóns segir hann að hafi heitið Sesselja en föðurnafns hennar sé hvergi getið. Þau hafi eignast saman fjögur börn; Árna, Bjarna, Sigríði sem átti Bjarna Bjarnason á Arngerðareyri og Jón. Þriðja kona hans var svo Guðrún Brynjólfsdóttir ekkja séra Ísleifs Styrkárssonar á Stað í Hrutafirði og voru

9 *Guðs dýrð og sálnanna velferð. Prestastefnuðómar Brynjólfs biskups Sveinssonar 1639–1674*, útg. Már Jónsson, Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 10 (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2005), 49, 51–52.

10 ÞÍ. Skjalasafn Rentukammers Y. 4. Reikningar jarðabókarsjóðs 1633–1640. Örk 19, Lénsreikningar fyrir reikningsárið 1639–1640, Ísafjarðar- og Strandasýsla. Þess má geta að Magnús Magnússon sýslumaður á Eyri tók saman rit þar sem hann raðar í stafrófsröð inntaki allra alþingisálita frá 1631–1692. Hann hefur smíðað sér þetta verkfæri til að vera fljótari að finna hlutina og er vísun við hvert álit til blaðsíðutals í annarri bók þar sem dómurinn hefur verið skrifaður í heild sinni. Á einum stað segir: „1642 Bjarna Jónssonar öðru hördómsbroti lýst úr Ísafjarðarsýslu. F – 48.“, sbr. Lbs 229 fol., bl. 139v, sjá einnig *Alþingisbækur Íslands I*, útg. Jón Þorkelsson (Reykjavík: Sögufélag, 1912–1914), xviii. Ekki hefur tekist að finna bókina sem vísað er til og ekki er minnst á þetta í *Alþingisbókinni 1642*, sjá *Alþingisbækur Íslands VI*, útg. Einar Arnórsson (Reykjavík: Sögufélag, 1933–1940), 71–97.

þau barnlaus. Þessar upplýsingar hefur Páll Eggert úr *Æfum lærða manna* eftir Hannes Þorsteinsson (1860–1935) og *Prestaæfum* Sighvats Grímssonar Borgfirðings (1840–1930).¹¹

Páll Eggert segir ekkert um foreldra séra Jóns né ættir hans enda eru þær með öllu ókunnar. Sighvatur segist sömuleiðis, í *Prestaæfum* sínum, ekki hafa fundið ættar hans neins staðar getið. Ágúst Sigurðsson hefur hins vegar sett fram tilgátu um að séra Þorleifur Björnsson á Stað á Reykjanesi hafi verið faðir hans. Það er vitað að séra Þorleifur átti einmitt son sem hét Jón en óljóst er um afdrif hans. Ef þetta er rétt þá hefur séra Jón verið hálfbróðir séra Greips Þorleifssonar sem hélt Stað á Snæfjallaströnd á undan honum. Greipur var óskilgetinn sonur séra Þorleifs sem ættleiddi hann ásamt tveimur öðrum börnum sínum 12. september 1557. Ágúst telur að tilgátan gæti staðist tímans vegna og það að séra Jón hafi fyrst þjónað að Brjánslæk gæti skýrt kynni Einars Bjarnasonar og Þorgerðar Greipsdóttur. En Einar var sonur Bjarna Björnssonar að Brjánslæk og Þorgerður dóttir séra Greips. Það slitnaði upp úr trúlofun þeirra en hún var þá þegar barni aukin. Leiðindin sem sköpuðust í kjölfar þessa telur Ágúst hafa orðið til þess að séra Jón hafi vikið burt af Brjánslæk.¹²

Óháð því hvort tilgáta Ágústs feðri séra Jón á réttan hátt þá býður Unaðsdalsdómurinn upp á möguleika til að komast á snoðir um ættir séra

- 11 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940* III (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1950), 318. Þingaprestur virðist merkja hér prestur í Snæfjallaþingum en ekki prestur sem býr annars staðar en á kirkjujörðinni því á Snæfjöllum var staður en ekki bændakirkja.
- 12 Lbs 2368 4to, bls. 1023; Ágúst Sigurðsson. *Forn frægðarsetur – í ljósi liðinnar sögu* II (Reykjavík: Bókamiðstöðin, 1979), 85, sjá einnig, 90; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940* II (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1949), 95–96; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* III, 318; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940* V (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1952), 174–175; Bogi Benediktsson, *Sýslumannaæfir* II, með skýringum og viðaukum eftir Jón Pétursson og Hannes Þorsteinsson (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1889–1904), 315, 596–597. Óljóst er nákvæmlega hvenær þessi samdráttur Þorgerðar og Einars átti sér stað. Kynni þeirra ættu þó ekki að þurfa að vera háð veru séra Jóns Þorleifssonar á Brjánslæk vegna tengsla séra Greips við Barðaströnd en þangað átti hann ættir að rekja. Einnig má benda á að í reikningsbók Magnúsar þrúða Jónssonar sýslumanns í Bæ á Rauðasandi færir hann inn skuld Björns bartsкера í Rauðasandshreppi árið 1590. Hvorki föðurnafns né ábúðarjarðar Björns er getið en að líkum bjó hann á Sjóundá. Magnús færir einnig til bókar það sem Björn hafði galdið upp í skuldina og er þar m. a. að finna kým frá Skarði á Snæfjallaströnd, en Skarð var í eigu Staðar á Snæfjallaströnd, og mun færslan væntanlega eiga að skiljast sem leigur af kúnni, sbr. AM 68 8vo, bl. 16r.

Jóns og Sesselju konu hans. Þar segir nefnilega að Bjarni hafi borið fram vitnisburðarblað Sveins og Steinunnar Ólafsbarna og að þau hafi verið þremmenningar, þ. e. skyld í þriðja lið sem þýðir að þau hafi átt sameiginlegan langafa og/eða langömmu. Hver einstaklingur á tvo afa og tvær ömmur og fjóra langafa og fjórar langömmur. Það þýðir að átta manns koma til greina sem skurðpunktur ættar þeirra Ólafsbarna og Bjarna Jónssonar. Sveinn Ólafsson bjó á Bæjum á Snæfjallaströnd og kona hans var Ingibjörg, dóttir séra Þórðar Brandssonar í Hjarðarholti, en á meðal barna þeirra var séra Þórður (1623-1667) fræði- og hugvitsmaður. Minna er kunnugt um Steinunni en hún hefur e. t. v. búið að Unaðsdal því samkvæmt jarðabók Norður-Ísafjarðarsýslu frá 1658 þá átti hún fjórðung í jörðinni á móti séra Jóni Arasyni og Vatnsfjarðarkirkju sem átti helmingshlut.¹³

Foreldrar Sveins og Steinunnar voru þau Ólafur Finnsson og Sigríður Sveinsdóttir. Finnur, faðir Ólafs, var sonur Ólafs Guðmundssonar sýslumanns í Þernuvík og konu hans Þorbjargar Guðmundsdóttur lögréttumanns í Snóksdal Finnssonar. Móðir Ólafs var Hildur Snorradóttir en um foreldra hennar er ekki annað kunnugt en föðurnafnið. Sveinn, faðir Sigríðar, var sonur Jóns Þorbjarnarsonar á Sæbóli og konu hans Guðrúnar, dóttur Narfa Ívarssonar ábóta á Helgafelli. Móðir Sigríðar var Guðrún yngri, dóttir Ólafs Eiríkssonar og Birgítar Jónsdóttur. Skurðpunktarnir átta eru því föðurmegin: Ólafur Guðmundsson og Þorbjörg Guðmundsdóttir og Snorri með óþekktu föðurnafni og óþekkt kona hans. Móðurmegin eru það hins vegar Jón Þorbjarnarson á Sæbóli og Guðrún Narfa-dóttir og Ólafur Eiríksson og Birgít Jónsdóttir.¹⁴

Ættrakning þessi framkallar því miður engin augljós svör við því hvar ættir Bjarna og þeirra Ólafsbarna skerast. Ef horft er til ættarmótsins eins samans þá mætti benda á að faðir Birgítar var Jón Þorláksson en bróðir

- 13 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár V*, 114; AM 211b 4to, bls. 13. Á alþingi árið 1587 lýsir Ólafur Finnsson, faðir Sveins og Steinunnar, lögmála á sex hundraða hluta í Unaðsdal, sbr. *Alþingisbækur Íslands II*, útg. Jón Þorkelsson (Reykjavík: Sögufélag, 1915–1916), 97.
- 14 Bogi Benediktsson, *Sýslumannaæfir II*, 491, 605–606; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940 I* (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1948), 320; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár III*, 101; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940 IV* (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1951), 46–47; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár V*, 90–91; *Annálar 1400–1800 III*, 458; „Ritgerð Jóns Guðmundssonar lærða um ættir o. fl.“ *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju III*, útg. Hannes Þorsteinsson (Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1902), 707.

hans og alnafni var mikill listaskrifari. Hann var uppi á seinni hluta 15. aldar og með hendi hans eru varðveittar fagurskrifaðar latneskar messubækur. Ekki er talið óhugsandi að Jón, faðir Birgítar, hafi einnig komið að ritun messubóka í félagi við bróður sinn. Þess má ennfremur geta að sonarsonur hans var Ari Jónsson. Hann og synir hans, Jón og Tómas, voru gæðaskrifarar og skrifuðu bækur um miðja 16. öld.¹⁵ Einn möguleiki er þó til staðar því Ragnhildur, dóttir Jóns Þorbjarnarsonar og Guðrúnar Narfadóttur og afasystir Sveins og Steinunnar, átti séra Þorleif á Reykhólum. Ef séra Jón Þorleifsson var sonur séra Þorleifs, eins og Ágúst Sigurðsson hefur stungið upp á, þá eiga Sveinn og Steinunn Ólafsbörn og Bjarni Jónsson þau Jón Þorbjarnarson og Guðrúnu Narfadóttur sem sameiginlegan langafa og langömmu og væru samkvæmt því þremmenningar.¹⁶

Eins og fyrr var getið er talið að séra Jón hafi fyrst verið prestur að Brjánslæk. Það sem tengir hann við staðinn er kaupmáli og festing Sæmundar Árnasonar, síðar sýslumanns að Hóli í Bolungarvík, og Helenu eða Elínar dóttur Magnúsar prúða Jónssonar sýslumanns. Gerningurinn fór fram 22. ágúst 1588 í Bæ á Rauðasandi en vottar að honum voru séra Bjarni Halldórsson í Selárdal, séra Ólafur Jónsson síðar á Söndum en þá heimilisprestur í Bæ, séra Jón Þorleifsson væntanlega að Brjánslæk og svo fjórir leikmenn. Kaupmálagerningurinn var bréfaður að Brjánslæk 2. júní 1590.¹⁷

Í prestasögum sínum minnst séra Jón í Hítardal ekki á Brjánslæk er hann fjallar um séra Jón en segir að hann hafi tekið við Stað á Snæfjöllum eftir séra Greip um 1588. Hann getur þess ennfremur að séra Jón hafi samtímis þjónað Kirkjubólskirkju í Langadal fram undir 1590 eða nokkuð síðar

15 Ólafur Halldórsson, „Jónar tveir Þorlákssynir,“ *Grettisfærsla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefið út á sjötugsafmæli hans 18. apríl 1990*, Rit 38 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1990), 254–270; Jón Helgason, „Nokkur íslensk handrit frá 16. öld,“ *Skírnir* 106 (1932): 143–168.

16 „Ritgerð Jóns Guðmundssonar lærða um ættir o. fl.,“ 707–709, 714–715. Þess má geta að á meðal dætra þeirra Jóns Þorbjarnarsonar og Guðrúnar Narfadóttur var Guðlaug sem átti séra Indriða Ámundason en dóttir þeirra var Sæunn, móðir Jóns lærða Guðmundssonar sem kemur síðar við sögu.

17 AM Dipl. Isl. V, 9. Apógraf nr. 4483. Annar séra Jón Þorleifsson var uppi á sama tíma en hann hélt fyrst Hjarðarholt, svo Vatnsfjörð og var orðinn prófastur 1546 en 1565 fékk hann Gufudal og varð prófastur í Barðastrandarsýslu til æviloka. Dánarár hans er óþekkt en hann er á lífi 1583 og er talinn dáinn fyrir 1587, sjá Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár III*, 317–318. Það er því væntanlega ekki hann sem er viðstaddur kaupmálann á Brjánslæk enda ætti hann sem prófastur að vera nefndur fyrstur í virðingarröð prestanna.

er Snæbjörn Torfason, eigandi jarðarinnar, vígðist þangað en upp frá því hafi kirkjurnar verið aðskildar. Ekki er ljóst hvaða heimildir hann hafði í höndunum og ártöl hans eru sjaldnast nákvæm. Hann getur þess þó að árið 1597 hafi séra Jón skrifað Oddi Einarssyni biskupi og óskað þess að kirkjan á Snæfjöllum mætti halda rekaítaki sínu í Kambi og Kjaransvíkurlandi sem var kirkjujörð Holts í Önundarfirði.¹⁸

Elsta skjal sem vitað er um að séra Jón komi nálægt og sýnir að hann er kominn að Snæfjöllum er frá 26. janúar 1594. Þá kallaði séra Snæbjörn Torfason, prófastur milli Arnarness og Geirhólms, saman átta presta í Vatnsfirði til að álykta um prestverk séra Jóns Loftssonar. Hann hafði kvænst þriðju eiginkonu sinni skömmu áður og sjálfur framkvæmt athöfnina. Jón prestur í Vatnsfirði var dæmdur frá embættinu ári síðar fyrir þessi afglöp sín. Aftur á móti er yngsta skjal sem kunnugt er um að séra Greipur komi að sem prestur að Snæfjöllum frá 9. júní 1589. Þar er hann einn af fimm prestum sem eru á meðal dómsmanna að Mosvöllum í Önundarfirði í tólf manna dómi um hjúskaparbrot.¹⁹ Af fyrra skjalinu má álykta að séra Jón hafi í það minnsta verið kominn að Snæfjöllum í fardögum 1593.

Dánarár séra Greips er hins vegar ókunnugt. Hann er án efa dáinn fyrir 1601 en er talinn á lífi 1595. Ástæða þess er viðurkenningarbréf Þorleifs Þórðarsonar, skrifað á Snæfjöllum 15. nóvember 1595, á ódagsettum vitnisburði Guðrúnar Jónsdóttur. Þar segist Guðrún hafa komið til Snæfjalla 16 vetra gömul en hafi nú ellefu um fertugt og hafi dvalið þar allan þann tíma. Í vitnisburðinum segist hún hafa heyrð:

18 Lbs 175 4to, bl. 303r–305r, 341v, 344v. Eftirmaður séra Snæbjarnar Torfasonar á Kirkjubóli var sonur hans séra Torfi. Hann missti heyrnina en vildi ekki láta brauðið af hendi heldur fá aðstoðarmann til þess að sinna þeim verkum sem hann var ófar um. Málið var tekið fyrir á prestastefnu á Þingvöllum 1. júlí 1650 og kemur fram í vitnisburði séra Torfa að Kirkjubólskirkja hafi að fornu í elstu manna minnum verið annexía frá Snæfjöllum og að presturinn þar hafi þjónað báðum sóknunum, sbr. *Guðs dýrð og sálanna velferð*, 153–154. Sjá einnig úr ævisögu Jóns Teitssonar Hólabiskups frá 1782, *Biskupasögur Jóns prófasts Halldórssonar í Hítardal. Með viðbæti* II, Sögurit 2 (Reykjavík: Sögufélag, 1911–1915), 204. Þessu er Ágúst Sigurðsson ósammála en hann dregur í efa að Snæfjallaprestur hafi einnig þjónað Kirkjubóli í Langadal, sbr. *Forn frægðarsetur* II, 79–80. Hvað heimildir séra Jóns í Hítardal varðar má geta þess að hann gegndi embætti rektors í Skálholtsskóla 1708–1710 og þá hefur skjalasafn biskupsstólsins staðið honum opið, sbr. Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* III, 143.

19 Lbs 67 4to, bl. 81v–83r, 150v–151v, sbr. *Alþingisbækur Íslands* II, 151–154.

... þá Jón Jónsson, er kenndur var Gudduson og Guðrúnu Þórarinsdóttur og fleiri aðra menn lýsa því oftsinnis eftir Guðrúnu heitinni Gunnlaugsdóttur, að sá landspartur sem liggur utan til við klyftina millum Skarðs og Eyjar hefði léður verið frá Snæfjöllum Kristínu ríku er sat í Æðey undir hitaelda, og aldrei hefi ég annað síðan heyrt um mína ævi en þessi partur hafi léður verið. Hér með hefi ég vitað að þessi partur hefur ekki átölulaus verið í mínu minni af þessum prestum s. Halldóri Gunnlaugssyni og s. Greipi Þorleifssyni, sem Snæfjöll hafa haldið og ég hefi hjá verið um áður sagða tíma.²⁰

Í vitnisburðinum er Guðrún Gunnlaugsdóttir ein sögð látin en ætla mætti að þau Jón Gudduson Jónsson og Guðrún Þórarinsdóttir séu það einnig því annars hefði vitnisburður þeirra verið tekin um orð Guðrúnar Gunnlaugsdóttur. Hins vegar er vel hugsanlegt að þau hafi verið á lífi en flutt af Snæfjallaströnd í aðrar fjarlægari sveitir. Enginn greinarmunur er hins vegar gerður á séra Halldóri og séra Greipi, tengdasyni og eftirmanni hans, og eru þeir báðir sagðir „hafa haldið“ staðinn. Halldór hlýtur þó að vera dáinn því hann kemur fyrst við skjöl 1526 en yngsta skjalið sem kunnugt er að hann sé viðriðinn er frá 2. júní 1563.²¹ Það að ekki sé tekið fram að séra Greipur sé látinn þýðir því ekki endilega að hann sé á lífi. Það verður einnig að teljast líklegra að með vitnisburðinum frá 15. nóvember 1595 sé nýr prestur að tryggja eignarheimildir kirkju sinnar en séra Jón skrifaði einnig biskupi um rekaitök 1597 og tók afrit af dómsskrá um landamerki Snæfjallastaðar og Ness í Grunnavík árið 1601 eins og vikið verður að síðar.

20 AM Dipl. Isl. II, 4. Apógraf nr. 2353. Annar vitnisburður um sama efni frá 1. september 1516 var varðveittur á kálfskinni í skjalasafni Snæfjallakirkju í upphafi 18. aldar er Árni Magnússon lét taka afrit af skjölum kirkjunnar, sbr. *Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn VIII*, útg. Jón Þorkelsson (Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1906–1913), 595–596. Þess má geta að hitueldur er sá eldur sem notaður er við ölgerð, þ. e. ölhitu, sjá Halldór Halldórsson, *Íslenskt orðtakasafn*, 3. útgáfa, Íslenskt þjóðfræði (Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1993), 217–218.

21 Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár II*, 95–96, 255. Sýnishorn af rithendi séra Greips hefur varðveist en hann skrifar eignayfirlýsingu sína framan við tvö skinnblöð úr tvisöngsbók en þar hafa einnig verið skrifaðar nokkrar gátur með annarri yngri hendi, sbr. Ágúst Sigurðsson, *Forn frægðarsetur II*, 84–85 og mynd á milli, 96–97. Um gáturnar, sjá Ólafur Halldórsson, „Því flýgur krákan víða,“ *Grettisfærsla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefið út á sjötugsafmali hans 18. apríl 1990*, Rit 38 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1990), 111–134.

Af ofansögðu mætti því ætla að séra Jón hafi tekið við Snæfjöllum einhvern tíma á bilinu frá fardögum 1590 til fardaga 1593. Ástæðan var líkast til andlát séra Greips Þorleifssonar.

Ekkert er að hafa um kvonfang séra Jóns í *Æfum lærða manna* og byggir Páll Eggert því þar einungis á *Prestaefunum*. Sighvatur getur heimilda sinna en þær eru ættartöluviðaukar Jóns Espólíns (1769–1836) og *Prestasögur* Daða fróða Nielssonar (1809–1857). Sighvatur telur sjálfur að séra Jón hafi verið tvígiftur og fyrri kona hans hafi verið Sesselja. Hann getur þess svo að Daði telji að hann hafi verið þriggíftur og að fyrsta kona hans hafi verið Guðrún Eyjólfsdóttir en að þau hafi verið barnlaus. Samkvæmt Daða var Sesselja önnur kona hans. Sighvatur getur þess að í ættartöluviðaukum Espólíns komi fram að séra Jón hafi síðast átt Guðrúnu yngri Eyjólfsdóttur prests frá Brjánslæg Ásmundssonar og hafi þá bæði verið orðin gömul. Samkvæmt Daða mun þriðja og síðasta kona séra Jóns hins vegar hafa verið Guðrún Brynjólfsdóttir og telur Sighvatur að það hafi verið seinni kona hans nema hann hafi átt Guðrúnu Eyjólfsdóttur síðast og þá á gamals aldri.²²

Ofangreindar heimildir eru allar frá 19. og 20. öld og standa því ansi fjarri viðfangsefninu í tíma. Þórður Jónsson prestur í Hítardal (um 1609–1670) tók saman ættartölubók sem talið er að sé sett saman á árunum 1645–1660. Frumrit hennar hefur ekki varðveist en til eru nokkur afrit frá 17. öld og er afskrift sem gerð var fyrir Árna Magnússon handritasafnara í byrjun 18. aldar, sem er nú að finna undir safnmarkinu AM 257–258 fol., talin standa næst frumritinu. Í ættartölubók séra Þórðar fær séra Jón Þorleifsson ekki sérstaka umfjöllun en er getið þegar fjallað er um Guðrúnu Brynjólfsdóttur. Þar segir að Guðrún hafi fyrst átt séra Ísleif Styrkársson á Stað í Hrutafirði og að þau hafi eignast fimm börn. Þar af voru tvær dætur sem báru nafnið Guðrún og önnur þeirra hafi gifst Bjarna syni séra Jóns Þorleifssonar á Snæfjöllum og Sesselju konu hans. Síðar kemur fram að seinni bóndi Guðrúnar Brynjólfsdóttur hafi verið séra Jón á Snæfjöllum og að þau hafi verið barnlaus.²³

22 Lbs 2368 4to, bls. 1023–1024. Í fyrirnefndum viðaukum Espólíns kemur fram að séra Jón Þorleifsson á Snæfjöllum hafi fyrst átt Guðrúnu Eyjólfsdóttur, svo Sesselju og síðast Guðrúnu Ísleifsdóttur, sbr. ÍB 16 4to, d. 6365. Hér ruglar Espólín saman þeim mæðgum Guðrúnu Brynjólfsdóttur og Guðrúnu Ísleifsdóttur, sjá þó ÍB 15 4to, d. 6016–6017, þar sem hann fer rétt með.

23 *Ættartölusafnit séra Þórðar Jónssonar í Hítardal I*, útg. Guðrún Ása Grímsdóttir, Rit 70

Nánari umfjöllun um séra Jón er að finna í ritinu *Prestasögur um Skálholtsbiskupsdæmi* eftir séra Jón Halldórsson í Hítardal (1665–1736). Þar kemur þó ekkert fram um ættir hans en þess m. a. getið að hann hafi verið mikið hraustmenni og tvíkvæntur. Fyrri kona hans, sem hann átti börn sín með, er ekki nafngreind en seinni kona hans er sögð hafa verið Guðrún Brynjólfsdóttir.²⁴ Ekki er ljóst hvaðan Daði hefur upplýsingar sínar um þriðju eiginkonu séra Jóns Þorleifssonar. Þangað til það kemur í ljós er hins vegar vænlegast að treysta vitnisburði Hítardalsklerka um að eiginkonurnar hafi aðeins verið tvær.

Burtséð frá því hvort Guðrún Brynjólfsdóttir hafi verið önnur eða þriðja kona séra Jóns er unnt að ákvarða hvenær þau gengu í hjónaband. Í bréfi frá 27. maí 1614 vottar séra Sveinn Símonarson, prófastur að Holti í Önundarfirði, að séra Jón Þorleifsson hafi galdið sér tvo ríkisdali í biskupstíundir vegna konu sinnar Guðrúnar Brynjólfsdóttur. Greiðslan var eftir 20 hundruð í jörðinni Höfða og lausafé Guðrúnar. Sveinn prófastur getur þess að Oddur biskup Einarsson hafi falið sér innheimtu tíunda í þessum hluta sýslunnar og ennfremur að sekta eða jafnvel lögsækja þá sem tregðuðust við að gjalda. Fram kemur að Guðrún hafði ekki galdið biskupstíund í þrjú ár en að það hafi hvorki verið af þrjósku né óvilja heldur sökum misskilnings því hún taldi sig prestsekkju eftir fyrri mann sinn séra Ísleif Styrkársson. Með bréfi sínu kvittar prófastur þau fyrir greiðslu biskupstíundar þriggja síðastliðinna ára og hlífir þeim við sektum fyrir góðlátlega bón séra Jóns.²⁵ Af þessu má ráða að séra Jón hafi kvænst Guðrúnu þremur árum áður, þ. e. 1611, því er hún giftist á ný var hún ekki lengur prestsekkja og þ. a. l. ekki lengur undanskilin greiðslu biskupstíundar.

Dánarár séra Jóns er óþekkt líkt og fæðingarár hans en í *Íslenskum aviskrá*m er þess getið að hann virðist enn vera á lífi 17. ágúst 1643. Það er

(Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2008), 206 og II, 318, 371–372.

24 Lbs 175 4to, bl. 344v–345r. Um heimildir þær er Daði fróði hefur nýtt sér við ritun prestaævanna, sjá Jón Jónsson, „Daði Nielsson „fróði“. Aldarminning,“ *Skírnir* 84 (1910): 125–126. Upplýsingarnar hefur Jón úr formála Daða auk þess sem hann segir að sjá megi á mörgum frásögnunum hvaðan Daði hefur fengið þær. Á meðal þess sem Jón segir hann hafa notað eru margar ættartölubækur sem skiljanlega er ekki nógu nákvæmt til að ganga úr skugga um hvaðan heimild Daða fyrir þriðju konu séra Jóns er komin.

25 AM 253 4to, bl. 100v (bls. 200). Umræddur Höfði kann að vera Höfði í Mýraþingsókn sem er 30 hundruð að dýrleika árið 1710, sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vidalíns VII* (Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1940), 60–61.

byggt á vísitásiu Brynjólfs biskups sem þá fór fram á Snæfjöllum en þar bregður fyrir nafni séra Jóns í sambandi við bók sem hann hafði fengið kirkjunni upp í reikning hennar. Þar sem ekki er talað um hann sem sál-aðan eða heitinn þá hefur sú ályktun verið dregin að hann virðist hafa verið á lífi er vísitásían fór fram. Það má vel vera en er alls ekki víst. Þannig er þess ekki getið að Guðbrandur biskup Þorláksson (d. 1627) sé látinn þegar gjafar hans til kirkjunnar er getið í sömu vísitásiu. Líklegt verður þó að teljast að séra Jón sé einmitt dáinn á þessum tímamarki og hafi verið það í nokkur ár enda stendur séra Tómas Þórðarson kirkjureikning Snæfjalla undanfarinna þriggja ára sem þýðir að hann hafi tekið við brauðinu árið 1640.²⁶ Einnig má benda á að séra Jón skildi við Snæfjöll í verra ásigkomu-lagi en hann tók við þeim og þurftu erfingjar hans að svara fyrir það eins og komið verður að síðar. Því máli eru gerð skil í vísitásiubók Brynjólfs biskups og þess aldrei getið að séra Jón sé látinn þegar minnst er á hann þar þó nær öruggt megi telja að svo sé.

4. Hagir Bjarna

Bjarni Jónsson er líkast til fæddur á Stað á Snæfjallaströnd og þar hefur hann væntanlega alist upp allt til fullorðinsára. Óhætt er að segja að upp-vaxtarár hans á Snæfjallaströnd hafi verið viðburðarík. Hann var, ásamt öðru heimilisfólki, ásóttur af afturgöngu. Sömuleiðis hefur hann tæpast komist hjá því að heyra af og jafnvel berja augum baskneska hvalveiðimenn sem fóru um sveit hans með gripdeildum en var að endingu ráðinn bani í Æðey og Sandeyri sem var næsti bær við Snæfjöll.

Árið 1611 lést Jón bróðir Bjarna á voveiflegan hátt og var talinn ganga aftur. Af dauða hans hefur séra Jón í Hítardal þetta að segja rúmlega hundr-að árum eftir atburðinn: „Jón hrpaði úr fjalli af snjóskafli ofan fyrir sjóar-hamra og dó, haldið að aftur hefði gengið, sá Snjófjalladraugur var mesta

26 ÞÍ. Biskupsskjalasafn A II, 6, bls. 82–83. Í fyrstu vísitásiureið sinni um Vestfirði árið 1639 sleppti Brynjólfur biskup að vísitera Árnés í Trékyllisvík, Stað á Snæfjallaströnd, Stað í Grunnavík og Stað í Aðalvík, sbr. Guðrún Ása Grímsdóttir, „Biskupsstóll í Skálholti,“ *Saga biskupsstólanna. Skálholt 950 ára – 2006 – Hólar 900 ára* ([Akureyri]: Hólar, 2006), 230–231 en þar má sjá þær kirkjur er biskup vísiteraði og bera má það saman við vísitásiu hans 1643, sbr. 231–234. Talið er að séra Tómas hafi vígst aðstoðarprestur séra Jóns á Snæfjöllum árið 1628, sbr. Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár V*, 19–20.

meinvætti og gjörði margt illt.²⁷ Þetta er elsti vitnisburður um hvernig dauði Jóns atvikaðist og að hann hafi gengið aftur sem Snæfjalladraugurinn. Til eru fjórir samtímavitnisburðir um að draugagangur hafi verið á Snæfjöllum í byrjun 17. aldar. Tveir þeirra greina að einhverju leyti frá því í hverju hann fólst. Þannig segir Pétur Einarsson (1597–1666) lögréttumaður á Ballará í annál sínum við árið 1611: „Gekk draugur á Snæfjöllum, með grjótkasti nótt og dag allan veturinn.“ Í riti sem séra Guðmundur Einarsson (um 1568–1647) á Staðarstað setti saman árið 1627 kemur fram að draugurinn hafi opinberlega kastað torfum, beinum og steinum nótt jafnt sem dag.²⁸

Til þess að ráða niðurlögum draugsins leitaði séra Jón á Snæfjöllum liðsinnis Þorleifs Þórðarsonar, eða Galdra-Leifa eins og hann var kallaður, sem bjó á Garðsstöðum hjá Ögri, hinum megin Ísafjarðardjúps. Þeir séra Jón hafa hugsanlega þekkt en maður með sama nafni gefur út viðurkenningsbréf, líkast til að forlagi séra Jóns, um vitnisburð Guðrúnar Jónsdóttur 15. nóvember 1595 að Snæfjöllum sem þegar er getið. Þorleifi tókst ekki að kveða drauginn niður og því var Jón lærði Guðmundsson kallaður til en hann dvaldi þá á Breiðafjarðarsvæðinu, lengst af á Skarði á Skarðsströnd en einnig í Bjarneyjum og Ólafseyjum. Þetta var ekki fyrsta viðureign Jóns lærða við drauga en áður hafði hann, að eigin sögn, hreinsað Ólafseyjar af afturgöngu landnámsmannsins Geirmundar heljarskinns. Honum tókst að kveða Snæfjalladrauginn í kútinn með kvæðinu *Fjandafælu* án þess þó að bana honum. Draugurinn sótti í sig veðrið og ári síðar var Jón mættur á nýjan leik og kom honum endanlega fyrir með *Snjáfjallavisum hinum síðari*.²⁹

27 Lbs 175 4to, bl. 345r. Þessi frásögn er tekin upp í *Prestaeðfir* Daða fróða og fleiri slík söfn, vindur upp á sig og ratar svo í Þjóðsagnasöfn, sbr. *Íslenzkar Þjóðsögur og ævintýri. Safnað hefur Jón Árnason* I. Ný útgáfa, útg. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson (Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga, 1954), 251–252; *Íslenzkar Þjóðsögur og ævintýri. Safnað hefur Jón Árnason* III. Ný útgáfa, útg. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson (Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga, 1955), 329–330.

28 *Annálar 1400–1800* III, 191, en þaðan er bein tilvitnun tekin. Sjá einnig Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða. Þættir úr fræðasögu 17. aldar* I, Rit 46 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1998), 65–66 en þar birtir hann allar fjórar samtímaheimildirnar um draugaganginn. Þar á meðal er frásögn Jóns Ólafssonar Indíafara sem talar um uppvakningu en getur ekki ærsla hans, aðeins að þau hafi bæði verið furðanleg og skelfileg. Í fáorðri frásögn sinni af sama atburði minnst Björn Jónsson á Skarðsá aðeins á að afturganga hafi verið þreifanleg á Vestfjörðum.

29 Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða* I, 65–67, 107–111. Um Þorleif

Í byrjun 17. aldar stunduðu Baskar hvalveiðar við Ísland. Þeir öfluðu nauðsynja með viðskiptum við Íslendinga og með þeim þróaðist sérstakt viðskiptamál. Það hefur varðveist í tveimur basknesk-íslenskum orðasöfnum og ennfremur eru ummerki um leifar þess þriðja. Haustið 1615 brotnuðu þrjú basknesk skip í fárviðri við Strandir og náðu allir skipverjarnir að komast á land en litlu varð bjargað. Skipbrotsmennirnir fóru um Vestfirði með ránshendi og lentu eðlilega í útistöðum við Vestfirðinga. Ari Magnússon sýslumaður kallaði út lið til að hafa hendur í hári þeirra. Einhverjir þeirra komust undan en flestir voru vegnir í tvennu lagi, annars vegar í Dýrafirði og hins vegar í Æðey á Ísafjarðardjúpi og Sandeyri á Snæfjallaströnd. Annar hópurinn hafði komið sér upp bækistöð í Æðey og náð að járna hval sem hafði rekið á land við Sandeyri. Herlið Ara drap fyrst þá sem eftir voru í Æðey og sigldi svo í land og umkringdi bæinn á Sandeyri. Áður en ráðist var til inngöngu var sent eftir séra Jóni Þorleifssyni á Stað á Snæfjöllum og var hann viðstaddur slagið.³⁰

Ekki er ljóst hvenær Bjarni fluttist úr föðurhúsum og að Tyrðilmýri eða Mýri eins og jörðin er jafnan kölluð. Hann er hins vegar á Mýri árið 1635 og hafði þá a. m. k. verið þar frá 1631 samkvæmt vitnisburði Jónsbókarhandrits með hendi hans. Mýri var engin kostajörð enda landrymi af skornum skammti. Þetta kemur fram í bæjarvísu sem eignuð er ónefndum prestí á Stað á Snæfjallaströnd. Þar eru taldir upp allir bæir í sveitinni og

Þórðarson, sjá Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar aviskrár* V, 187–188. Jón lærði kann að hafa verið skyldur séra Jóni á Snæfjöllum en eins og þegar hefur verið bent á var Jón lærði þremmingur Sveins Ólafssonar á Bæjum. Seinna kvæði Jóns lærða hefur verið prentað, sbr. „Snjáfjallavísur hinar síðari, í móti þeim síðara gangára á Snæfjöllum 1612,“ *Huld. Safn alþýðlegra fræða íslenzkra* II, útg. Hannes Þorsteinsson, Jón Þorkelsson, Ólafur Davíðsson, Pálmi Pálsson, Valdimar Ásmundsson, 2. útgáfa (Reykjavík: Snæbjörn Jónsson, 1936), 85–94. Vísurnar eru ekki til í frumriti og hafa aðeins varðveist í einu handriti frá því um 1660. Af heiti vísanna þar mætti ráða að draugarnir hafi verið tveir en annálar geta aðeins um einn árið 1611 og mætti ætla að hann hafi rumskað ári síðar og þá verið kveðinn niður fyrir fullt og allt. Að endingu skal bent á að það er einkennileg tilviljun að dauði Jóns og draugagangur sem honum er kenndur fari af stað á Snæfjöllum 1611 sem er sama ár og séra Jón kvænist Guðrúnu Brynjólfsdóttur.

30 *Spánverjavígin 1615. Sönn frásaga eftir Jón Guðmundsson lærða og Víkinga rímur*, útg. Jónas Kristjánsson, Íslenzk rit síðari alda 4 (Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1950), xxviii–xxxii, xxxviii, 1–28, einkum þó bls. 22. Um orðasöfnin, sjá Helgi Guðmundsson, „Um þrjú basknesk-íslenzk orðasöfn frá 17. öld,“ *Íslenskt mál og almenn málfræði* 1 (1979): 75–87. Benda má á að Ari í Ögri átti Æðey en hana keypti hann 7. apríl 1608, sjá AM Dipl. Isl. V, 15. Apógraf nr. 5248, sjá einnig varðandi eigendasögu Æðeyjar AM Dipl. Isl. II, 4. Apógraf nr. 2353.

getið helstu ókosta hvernjar jarðar. Ljóðlínan sem er helguð Tyrðilmýri er svohljóðandi: „Landareign Mýrar lítil er.“³¹

Í landkostalítilli lýsingu á Mýri í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín er jörðin talin fódra tvær kýr, fimmtán ær, fimm lömb og einn hest. Mýri var þó útvegsjörð og hefur sjávarfangið eflaust vegið upp á móti rýrum landsgæðum í þessari harðindasveit. Af Unaðsdalsdómnum má einnig sjá að Bjarni sótti sjóinn með vinnukonu sinni. Mýri er sögð níu hundruð að dýrleika í jarðabók Árna og Páls. Það sama kemur fram í gerningi frá 1. október 1647 þegar Kristín Guðbrandsdóttir, kona Ara Magnússonar, gaf sonarsyni sínum Guðbrandi Jónssyni jörðina.³² Ekki er ljóst hvenær Mýri komst í eigu hjónanna í Ögri en ekki er ólíklegt að hún hafi verið í eigu þeirra þegar Bjarni sat hana. Hann hefur því ekki einungis verið með uppsteyt við veraldlegt yfirvald sitt þegar hann var boðaður til Ögurs vegna hórdómsrýktis heldur að líkindum einnig landsdrottinn sinn.

Ekki er auðvelt að átta sig á því hvenær Bjarni kvæntist Guðrúnu Ísleifsdóttur og þau hófu búskap. Sömuleiðis er ekkert vitað um hvort þau hafi alist upp saman á Snæfjöllum frá 1611 eða hvort Guðrúnu hafi verið komið í fóstur er móðir hennar giftist séra Jóni á Snæfjöllum. Fæðingarár beggja er óþekkt og því lítið hægt að segja um aldur þeirra. Guðrún mun þó vera fædd fyrir eða jafnvel um 1605–1606 en faðir hennar séra Ísleifur Styrkársson deyr um það leyti.³³ Í oftnefndum Unaðsdalsdómi, frá 11. apríl 1635, kemur fram að brot Bjarna með Guðrúnu Jónsdóttur hafi verið annað hórdómsbrot hans. Hið fyrsta hefur líkast til átt sér stað á reikningsárinu 1628–1629. Í sakarfallsreikningum þess árs er minnst á mann að nafni „Börre Joensen“ sem hafði gerst brotlegur með Guðrúnu Gvendsdóttur og

31 Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 306, 314; „Sitt er að jörðu sérhverre, samt öllum búid á,“ *Ársrit sögufélags Ísfirðinga* 18 (1974): 130, en þaðan er bein tilvitnun tekin; sjá ennfremur afgangið sveitarlýsingu Snæfjallastrandar, sbr. Guðrún Ása Grímsdóttir, *Ystu strandir norðan Djúps. Um Kaldalón, Snæfjallaströnd, Jökulfirði og Strandir*, Árbók Ferðafélags Íslands 1994 (Reykjavík: Ferðafélag Íslands, 1994), 31–43.

32 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII*, 254; *Jarðabréf frá 16. og 17. öld. Útdráttir*, útg. Gunnar F. Guðmundsson ([Kaupmannahöfn]: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1993), 164. Um sjósókn vinnukvenna, sjá Kristjana Kristinsdóttir, „Tvö skjöl um Bessastaði og Viðey,“ *Landnám Ingólfs. Nýtt safn til sögu þess* 4 (1991): 78–80, 85.

33 Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár II*, 404. Springborg telur Bjarna fæddan um eða eilítið fyrir 1600, sbr. „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 314.

var það hans fyrsta brot en hennar annað.³⁴ Af sakeyrisreikningum Ísafjarðarsýslu er að sjá að þetta sé eini maðurinn með nafni svipuðu Bjarna sem kemur til greina. Þau Bjarni og Guðrún Ísleifsdóttir hafa því að öllum líkindum þegar eftir Jónsmessu á sumri árið 1628 verið gengin í hjónaband.

Ólíklegt verður að teljast að Bjarni og Guðrún hafi eignast börn sem á legg hafa komist. Að minnsta kosti hefur séra Þórði í Hítardal ekki verið kunnugt um slíkt. Hann hefur reyndar skilið eftir eyðu fyrir börn þeirra í ættartölubók sinni en hún hefur aldrei verið fyllt.³⁵ Eins og fyrr greinir var mál Bjarna tekið fyrir á prestastefnu í Garpsdal 11. september 1639. Í prestastefnubókinni segir: „... birtist fyrir oss framburður Ara Magnússonar, hljóðandi uppá málefni Bjarna Jónssonar, hver af einni kvensníft skal borinn hafa verið legorðssök, en maðurinn giftur í þann tíð.“³⁶ Af orðalaginu „giftur í þann tíð“ má ráða að svo sé ekki lengur. Hafi Guðrún ekki andast, á þeim rúmu fjórum árum sem liðin voru frá því að Bjarni var dæmdur til séttarelds fyrir meint hórdómsbrot á Unaðsdalsþingi, þá virðist sem að hún hafi skilið við bónda sinn. Samkvæmt hjónabandsartikúlum Friðriks II. frá 2. júní 1587 voru þrjár sakir nefndar sem réttlættu hjónaskilnað en þær voru hórdómur, brotthvarf maka og getuleysi. Skilnaðarsökin ein og sér var þó ekki nóg því uppfylla þurfti ákveðin skilyrði og hefur Guðrún tæpast átt í erfiðleikum með það.³⁷

Erfitt er að átta sig nákvæmlega á hversu lengi Guðrún Jónsdóttir var í vist á Mýri en ætla mætti að áreiti húsbóndans hafi hafist strax við komu hennar þangað. Að eigin sögn, í Unaðsdalsdómnum, virðist sem að hún hafi mátt þola áleitni og ofbeldi hans í þrjú ár. Fyrsta skiptið segir hún að

34 Þí. Skjalasafn Rentukammers Y. 3. Reikningar jarðabókarsjóðs 1620–1631. Örsk 18, Lénsreikningar fyrir reikningsárið 1628–1629, Ísafjarðarsýsla.

35 *Ættartölusafnrít séra Þórðar Jónssonar í Hítardal I*, 206.

36 *Guðs dýrd og sálnanna velferð*, 51.

37 *Lovsamling for Island. Indeholdende udvalg af de vigtigste ældre og nyere love og anordninger, resolutioner, instructioner og reglementer, althingsdomme og vedtægter, collegial-breve, fundatser og gavebreve, samt andre aktstykker, til oplysning om Islands retsforhold og administration i ældre og nyere tider I*, útg. Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson (Kjöbenhavn: Universitets-Boghandler Andr. Fred. Höst, 1853), 119–122, sjá einkum 119–120. Oddur biskup Einarsson þýddi norsku kirkjuordinansíuna og hjónabandsartikúla Friðriks II. á íslensku og voru þeir prentaðir eftir dauða hans árið 1635 á Hólum, sjá *Ein kirkju ordinantia, eftir hvörri að allir andlegir og veraldlegir í Noregs ríki skulu leiðrétta sig og skikka sér* (Hólar: [s.n.], 1635); *Hjónabands articular útgefnir af kong Fridrich (háloflegrar minningar)* (Hólar: [s.n.], 1635), kver B, bl. 1r–4v.

hafi átt sér stað á grasafjalli sem hefur væntanlega verið um mitt sumar. Þar næst telur hún upp þrjú skipti sem virðast hafa átt sér stað þá um sumarið og haustið því svo getur hún barsmíða Bjarna þá um veturinn. Næst segir hún að sumarið eftir hafi tveir menn sem riðu meðfram hlíðinni komið í veg fyrir óhrein áform Bjarna. Loks getur hún þess að síðasta skiptið hafi átt sér stað um vorið er Bjarni missti fé sitt. Málið var svo tekið fyrir á Unaðsdalsþingi 11. apríl 1635 en það var þó ekki upphaf þess því áður hafði Ari bannað Bjarna að halda Guðrúnu sem vinnukonu á fundi í Ögri.

Ætla mætti af ofansögðu að Guðrún hafi verið vinnukona á Mýri a. m. k. frá fardögum 1632 og að þá um sumarið hafi Bjarni fyrst leitað á hana á grasafjalli. Þetta er þó háð því að upptalning hennar sé í tímaröð eins og hún virðist reyndar vera. Síðasta skiptið sem Bjarni náði fram vilja sínum hefur þá væntanlega verið um vorið 1634 frekar en 1633 en þá segir Guðrún að hann hafi misst fé sitt. Mikill harðindakafli gekk yfir landið á þessum árum og var veturinn 1633 aftakaharður og hlaut viðurnefnið Hvíti vetur. Veturinn 1634 var lítið eitt skárri en honum fylgdi talsvert mannfall. Eflaust hefur árferði þessara ára valdið því að Bjarni missti fé sitt en einnig má benda á að í umsögn jarðabókar Árna og Páls um Mýri segir að þar sé kvikfé hvort tveggja hætt við sjávarflóðum og hrakningi.³⁸ Skiljanlega hefur það verið gífurlegt áfall fyrir Bjarna að missa fé sitt og gera má ráð fyrir að hann hafi hvorki getað greitt landsdrottni sínum landskuld né leigur. Af þessum orsökum hefur hann orðið að víkja af Mýri hvort sem það hafi verið í fardögum 1634 eða 1635. Hafi eiginkona hans ekki andast hefur hún væntanlega farið til ættingja sinna í kjölfar skilnaðarins en Bjarni virðist hafa fallið niður í vinnumannsstétt.

Frekari hugmynd um hagi Bjarna má fá með því að skoða annað mál þar sem hann kemur við sögu. Í vísitasíu Brynjólfs biskups að Snæfjöllum 17. ágúst 1643 kom í ljós að það vantaði talsvert upp á eignir kirkjunnar sam-anborið við vísitasíu Gísla biskups Jónssonar frá því um 1570 og síðar. Það var á ábyrgð prests að skila af sér kirkju sinni í jafn góðu eða betra ásigkomulagi en hún var í er hann tók við henni, að öðrum kosti varð hann eða erfingjar hans að bæta það sem upp á vantaði. Biskup hvatti því séra Tómas Þórðarson, sem haldið hafði staðinn undanfarin þrjú ár, að sækja mismun-

38 *Annálar 1400–1800 I*, útg. Hannes Þorsteinsson (Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1922–1927), 238–242; *Annálar 1400–1800 III*, 109–111, 199–200; *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII*, 254.

inn til dóms og laga. Það tafðist af ókunnum ástæðum en 1. júní 1649 blés séra Jón Arason prófastur til prestastefnu að Súðavík í Álftafirði. Það sem þar fór fram er aðeins kunnugt af endursögn í vísitásium Snæfjalla frá 15. ágúst 1653 og 15. ágúst 1656. Þar segir að það hafi verið álit prestastefnunnar að erfingjar séra Jóns Þorleifssonar væru ekki skyldugir til að standa skil á eignabresti kirkjunnar. Ástæður þess voru þær að séra Jóni hafði sjálfum ekki verið afhent margt af því sem um getur í vísitásiubók Gísla biskups eins og reikningur hans, sem lagður var fyrir prestastefnuna, bar með sér. Ennfremur væru erfingjar séra Jóns og forvera hans séra Greips fátækir og ekki borgunarmenn fyrir skuldinni. Að þessari niðurstöðu fenginni dæmdi prófastur málið fyrir alþingisprestastefnu þar sem það snerti allt biskupsdæmið.³⁹

Ekki er að sjá af prestastefnubók Brynjólfs biskups að það hafi verið gert og hefur hann sjálfsagt vísað því frá. Málið lá því óhreyft um skeið en er Brynjólfur vísiteraði að Snæfjöllum 15. ágúst 1656 tók hann það til frekari umfjöllunar. Þar segist hann telja að það hafi ekki gengið réttan lagaveg því þó kirkjuféin hafi til forna verið sótt fyrir andlegum eftir kristinrétti þá sé ordinansían nú lög í landinu. Samkvæmt henni hefði ekki átt að dæma málið fyrir prestastefnu því um var að ræða fjársóknarmál kirkjunnar á hendur veraldlegum einstaklingum. Biskup getur þess að í álitu prestastefnunnar sé minnst á að séra Jón hafi ekki meðtekið margt af því sem talið er upp í vísitásiubók Gísla biskups. Hann spyr hvort það hafi engu að síður ekki verið eign kirkjunnar og hvort rétt sé að hún gjaldi fyrir vanrækslu séra Jóns sem hefði átt að krefja erfingja forvera síns um það sem upp á vantaði er hann tók við kirkjunni. Biskup líkir þessu við það að fjárhaldsmaður ólögráða einstaklings vanræki að innheimta skuldir hans og spyr hvort rétt sé að hirðuleysi séra Jóns eigi fremur að koma niður á kirkjunni heldur en erfingjum hans.

Ennfremur finnur hann að loðnu orðalagi prestastefnuálitsins um að séra Jón hafi ekki meðtekið margt af því sem vantaði samanborið við vísitásiubók Gísla biskups Jónssonar. Hann spyr hvort séra Jón hafi þrátt fyrir allt ekki meðtekið eitthvað af því sem upp á vantaði og hvort erfingjum hans beri ekki að svara því eða hvort nóg sé að styðjast einungis við sögu-sögn Bjarna sonar hans. Biskup getur þess að þó að erfingjar séra Jóns og séra Greips séu fátækir og ekki borgunarmenn þá hljóti skuldin samt sem

39 ÞÍ. Biskupsskjalasafn A II, 6, bls. 82–83 og 216.

áður að falla í þeirra hlut og bendir á að í landslögum sé gert ráð fyrir öreigaskuld. Einnig verði að athuga hvort erfingjunum hafi ekki gefist fjármunir að heiman af feðrum sínum eða þeir fengið eitthvað að erfðum eftir þá. Hafi svo verið, þó þeir fjármunir séu nú þrotnir, þá eigi kirkjan ávallt sitt tilkall „... og þó hér hún ekki niðri ná, muni hún þó enn annars staðar niðri ná.“ Loks hvetur biskup séra Tómas að koma málinu sem allra fyrst undir veraldlegan dóm.⁴⁰ Óvíst er hvort af því hafi orðið en ekki hafa fundist heimildir um hvernig málinu lauk.

Af þessu virðist hins vegar mega ráða að séra Jón Þorleifsson hafi dáið skyndilega og því ekki afhent séra Tómasi, sem var aðstoðarprestur hans frá 1628, staðinn formlega. Erfingjar hans virðast hafa komið sér undan því að gera upp við séra Tómas en orðið á endanum að standa skil á kirkju-skuldinni og hefur Bjarni talað máli þeirra á prestastefnu í Súðavík 1. júní 1649. Þetta mál sýnir einnig vel stöðu Bjarna en erfingjar séra Jóns eru sagðir fátækir og jafnframt eru orð biskups um öreigaskuld athyglisverð.⁴¹

Þegar Bjarni neyddist til að hætta búskap á Mýri hefur hann líklega farið að Skarði sem vinnumaður fyrir tilstuðlan föður síns er hafði byggingarráð yfir jörðinni sem var í eigu kirkjunnar á Snæfjöllum. Bjarni er kominn að Skarði fyrir víst árið 1640 en þá skrifar hann upp Grágás fyrir séra

40 ÞÍ. Biskupsskjalasafn A II, 6, bls. 252–255. Bein tilvitnun af bls. 254. Hafi séra Jón og séra Greipur verið hálfbræður, eins og Ágúst Sigurðsson vill meina, þá gæti það skýrt hvers vegna séra Jón gekk ekki harðar eftir því að erfingjar séra Greips bættu Snæfjallakirkju það sem glatast hefði í embættistíð hans.

41 Skuld erfingja séra Jóns við Snæfjallakirkju fólst í tilgenginni kirkju, auk slitinna og burthorfinna kirkjugripa. Í prestasögum séra Jóns í Hítardal er þess getið að séra Tómas Þórðarson hafi verið mikill skipasmíður en þegar vísitarað var 15. ágúst 1643 lagði hann fram kirkjubót sem þeim Brynjólfi biskupi kom saman um að meta skyldi til átta hundraða. Við það varð kirkjan skuldug séra Tómasi en hann lofaði biskupi að reikna henni ekki bótina til skuldar er hann skildi við hana. Að því búnu lýsti biskup séra Tómas og erfingja hans öldungis kvitta við kirkjuna, sbr. Lbs 175 4to, bl. 345r; ÞÍ. Biskupsskjalasafn A II, 6, bls. 82, 216. Með kirkjubót séra Tómasar hafa erfingjar séra Jóns væntanlega orðið skuldlausir við kirkjuna en í staðinn orðið skuldugir séra Tómasi um upphæðina. Í 7. kafla kaupabálks Jónsbókar eru tvenniskonar ákvæði um öreigaskuld. Hið síðarnefnda virðist eiga betur við stöðu Bjarna en samkvæmt því skyldi öreiginn tekinn í gæslu og frændum hans boðið að leysa hann undan skuldinni á þingi. Ef þeir gerðu það ekki skyldu þingmenn dæma öreigann til að vinna skuldina af sér, sbr. *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, 214. Nú vill svo til að tvö handrit með hendi Bjarna tengjast séra Tómasi. Annað, AM 116 II 8vo, er talið úr eigu hans en hitt, AM 109a I 8vo, hafa þeir skrifað í sameiningu, sjá Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd“, 289, 291–292. Það er því spurning hvort séra Tómas hafi látið Bjarna skrifa upp handrit til að vinna af sér öreigaskuldina.

Jón Arason gegn matlaunum sínum samkvæmt vísu sem hann hnýttir aftan við uppskrift sína. Þar er hann enn að finna 12. febrúar 1652 þegar hann lýkur við átjándra Jónsbókarhandrit sitt. Síðasta kunna handritið með hendi Bjarna er frá 12. desember 1655 og er hann þá líkast til enn að Skarði þó hann geti þess ekki hvar verkið var unnið. Springborg telur þetta vel geta verið með síðustu handritum sem Bjarni skrifaði af upphafsstöfunum að dæma sem skrifaðir eru af ööruggum og skjálffhentum manni. Umrætt handrit er skrifað af þremur mönnum og er síðasti hluti þess með hendi Þórðar Jónssonar í Skálavík. Af handritinu má sjá að Þórður vann að uppskrift þess í marsmánuði 1658 og þá er Bjarni enn á lífi því Þórður hælir handbragði hans. Á bl. 106r í fyrsta hluta handritsins, sem er með hendi Bjarna, skrifar Þórður á neðri spássíu: „Góður skrifari Bjarni minn.“⁴²

5. Skrifari bóka og bréfa

Það eru fjölmörg dæmi þess að skrifarhæfileikar og bókagerð gangi í erfðir. Því til sönnunar nægir að nefna þá feðga séra Ara Jónsson og syni hans Tómas og Jón en þeir skrifuðu bækur á Vestfjörðum um miðja 16. öld. Einnig á Vestfjörðum voru að störfum á seinni hluta 17. aldar feðgarnir Þórður Jónsson m. a. í Skálavík og sonur hans Jón Þórðarson í Kálavík. Þeir skrifuðu bækur aðallega fyrir Magnús Jónsson í Vigur.⁴³ Það sama virðist eiga við um Bjarna því faðir hans séra Jón á Stað á Snæfjöllum kom hvort tveggja að bóka- og bréfagerð. Reyndar er aðeins vitað um eina bók með hendi hans en þær hafa e. t. v. verið fleiri þó ókunnugar séu nú. Umrædd bók var í höndum Árna Magnússonar í byrjun 18. aldar og lýsti hann henni þá allrækilega en framan við hana voru nokkur fornbréf sem hann hafði áhuga á og vörðuðu eignarheimildir kirkjunnar.

42 Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 300–303, 308–309, 315. Bein tilvitnun af 302 en sjá ennfremur mynd 2 á milli 292–293.

43 Jón Helgason, „Nokkur íslensk handrit frá 16. öld,“ 143–168, sjá einnig Stefán Karlsson, „Kvannahandrit í karlahöndum,“ *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*, Rit 49 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000), 379–380 og tilvísanir þar; Agnete Loth, „Angående skriveren Jón Þórðarson,“ *Steffánsfærsla fengin Stefáni Karlssyni fimmtugum Reykjavík 2. desember 1978* (Reykjavík, [s.n.], 1978), 40–41. Jafnframt má benda á séra Grím Skúlason, son hans Björn sýslumann og son hans séra Þorstein á Útskálum sem uppi voru á 16. og 17. öld en þeir komu sömuleiðis allir að bókagerð, sbr. Stefán Karlsson, „Bókagerð Björns málara og þeirra feðga,“ *Glerharðar hugvekjur þénandi til þess að örva og upptendra Þórunni Sigurðardóttur fimmtuga 14. janúar 2004* (Reykjavík: [s.n.], 2005), 73–78.

Efni bókarinnar er Hólagrallarinn sem Guðbrandur biskup Þorláksson lét prenta árið 1594. Það er athyglisvert að hann skuli hafa verið skrifaður upp á skinn aðeins sjö árum eftir að hann var gefin út á prenti. Að sögn Árna var skrifað á skinn og brotið aflangt fjögurra blaða brot, þ. e. svokallað grallarabrot. Árni virðist hafa borið handritið nákvæmlega saman við Hólagrallarann því hann getur þess að hann hafi ekki verið skrifaður upp í heild sinni. Þannig var kollektunum, þ. e. bænum prests fyrir altari á undan guðspjalli dagsins, bréfi Friðriks II. frá 29. apríl 1585 og formála Odds biskups Einarssonar sleppt í uppskrift séra Jóns. Árni getur þess jafnframt að á fyrsta blaði grallarans neðan við titil ritsins hafi staðið, með sömu hendi og á handritinu sjálfu, að skrifað hafi verið á Snæfjöllum árið 1601 af I.T. Fangamarkið telur hann að eigi án efa að tákna Jón Þorleifsson sem hafi verið prestur á Snæfjöllum á undan séra Tómasi Þórðarsyni. Árni segir að sjá megi af vísitasíubók Brynjólfs biskups að í vísitasíu hans að Snæfjöllum 1643 sé þess getið að séra Jón hafi fengið kirkjunni grallarann fyrir eitt hundrað í kirkjureikning. Fornbréfin sem skrifuð voru framan við Snæfjallagrallarann voru einnig með hendi séra Jóns. Þar var á ferðinni dómur í Vatnsfirði útnefndur af séra Jóni Eiríkssyni, officialis á Vestfjörðum, 17. maí 1513 um landamerki á milli Ness í Grunnavík og Snæfjalla á Snæfjallaströnd. Þessu fylgdi einnig staðfestingarbréf Stefáns biskups Jónssonar á sama dómi frá 29. júní 1513.⁴⁴

Hugmynd um afdrif Snæfjallagrallarans má fá með því að gaumgæfa vísitasíubækur biskupa og prófafa. Í vísitasíu Brynjólfs biskups að Snæfjöllum, frá 17. ágúst 1643, er byrjað á því að tíunda heimaland kirkjunnar eftir vísitasíubókum þar sem fram kemur að það afmarkist af Berjadalsá og Melhillu. Í beinu framhaldi er þess getið að samkvæmt dómsskrá kirkjunnar frá 1513, sem samþykkt var af Stefáni Jónssyni biskupi, voru takmörk heimalandsins fastsett við fossinn Míganda því staðsetning örnefnisins Melhilla var öllum gleymd orðin. Síðar í sömu vísitasíu er minnst á að kirkjan eigi sæmilegan kálfskinnsgrallara sem séra Jón Þorleifsson hafði galdið í kirkjureikning. Þegar kirkjan var vísiteruð 17. ágúst 1675, í biskupstíð Þórðar Þorlákssonar, var eins farið að en því bætt við að fyrrnefnda dómsskrá mætti sjá á kirkjugrallaranum.⁴⁵

Það sama kemur fram í vísitasíu að Snæfjöllum 10. ágúst 1700 en þá var

44 *Diplomatarium Islandicum* VIII, 452–453, umrædd fornbréf er að finna á 453–455, 459.

45 ÞÍ. Biskupsskjalasafn A II, 6, bls. 82 og A II, 11, bls. 23.

Jón Vídalín biskup. Í fyrrnefndri greinargerð Árna Magnússonar kemur fram að dómsskráin og staðfestingarbréf Stefáns biskups hafi staðið framan við grallarann. Hann segist hafa tekið afrit af frumriti þessara skjala og gefið kirkjunni og að Jón biskup hafi látið færa inn á spássíu vísítasíunnar frá 10. ágúst 1700 að afritið tilheyrði kirkjunni og ætti að fylgja henni. Þessum fyrirmælum hefur biskup fylgt og getur þess á neðri spássíu vísítasíubókarinnar að afrit Árna hafi verið gert 18. mars 1711 eftir frumritunum sem hann hafi gefið Sæmundi Magnússyni á Hóli í Bolungarvík eiganda Ness í Grunnavík.⁴⁶ Jón Árnason biskup vísiteraði að Snæfjöllum 2. ágúst 1740 en þar kemur m. a. fram að kirkjan eigi tvo prentaða grallara frá 1723 en jafnframt afganglan kálfskinnsgrallara. Þessar upplýsingar eru endurteknar í vísítasíu Ólafs biskups Gíslasonar 27. ágúst 1749. Það sama kemur fram í vísítasíu Finns Jónssonar 19. ágúst 1761 og 16. júní 1775 en þá vísiteraði Björn Halldórsson prófastur í umboði hans. Loks segir í vísítasíu Hannesar biskups Finnssonar frá 8. ágúst 1790 að kirkjan eigi skrifaðan grallara á kálfskini.⁴⁷

Vestfirðir virðast ekki hafa verið vísiteraðir aftur fyrr en búíð var að sameina biskupsdæmin tvö og ekki fyrr en í tíð Helga G. Thordersen biskups. Þá vísiteraði séra Lárus M. Johnsen í Holti, settur prófastur í Vestur-

46 Þí. Biskupsskjalasafn A II, 14, bl. 43v–44r; *Diplomatarium Islandicum* VIII, 452–453. Í byrjun 18. aldar fékk Árni Magnússon fjölda skjala að láni hjá séra Hannesi Benediktssyni til afritunar og hefur eitthvað af þeim verið úr skjalasafni Snæfjallakirkju og varðað eignarheimildir hennar, sjá t. d. AM Dipl. Isl. I, 10. Apógröf nr. 833–849. Óvist er um afdrif frumrita skjalanna, þ. e. a. s. hvenær þau týndust en kirkjan var flutt að Unaðsdal árið 1867. Staðarprestakall var lagt niður 1880 og Unaðsdalssókn lögð til Kirkjubólspinga. Presturinn bjó á Melgraseyri við Ísafjarðardjúp en þar varð húsbruni 3. júlí 1905 og brunnu m. a. bækur og skrifstofuáhöld prestsins. Þetta gerðist áður en nokkru hafði verið bjargað í hús af Jóni Þorkelssyni landsskjalaverði en elstu embættisbækur Snæfjallalþinga hafa líkast til allar glatast í brunanum. Þannig hefst eina varðveitta prestsþjónustubókin árið 1860 en elsta varðveitta sóknarmannatalið 1865 og er mjög skörðótt framan af, sbr. Sveinn Nielsson, *Prestatal og prófata á Íslandi*, með viðaukum og breytingum eftir dr. Hannes Þorsteinsson, Björn Magnússon sá um útgáfuna og jök við, 2. útgáfa (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1950), 201; *Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu í Reykjavík* II. *Skjalasafni klerkdómsins* (Reykjavík: [s.n.], 1905–1906), 111; *Prestþjónustubækur og sóknarmannatöl*. Skrár Þjóðskjalasafns II (Reykjavík: [s.n.], 1953), 16, 46.

47 Þí. Biskupsskjalasafn A II, 16, IV. hluti, bls. 237–238; A II, 19, II. hluti, bls. 28; A II, 21, I. hluti, bls. 211–214, 401 og A II, 24, bls. 21–23. Varðandi vísítasíu Hannesar biskups 8. ágúst 1790, sjá „Vísítasía Hannesar Finnssonar biskups um Vesturland og Vestfirði sumarið 1790. Eftir dagbók skrifara hans, Steingríms Jónssonar,“ útg. Veturlíði Óskarsson. *Ársrit sögufélags Ísfirðinga* 34 (1993): 141.

Ísafjarðarsýslu, Snæfjöll 26. ágúst 1852. Þar er hins vegar ekki minnst á kálfskinnsgrallara kirkjunnar er bækur hennar eru taldar upp.⁴⁸ Ástæðan kemur í ljós þegar elstu vísitásiubækur prófaste eru skoðaðar en Magnús Teitsson prófastur vísiteraði að Snæfjöllum 10. júní 1763. Þar getur hann þess að dómsskrána megi sjá á kirkjugrallaranum og að kirkjan eigi gamla kálfskinnsbók en af ofansögðu er ljóst að þetta var ein og sama bókin.⁴⁹ Í vísitásiu séra Guðlaugs Sveinssonar að Snæfjöllum 10. ágúst 1783 upplýsir hann að eldri grallari kirkjunnar sé mjög rotinn, rifinn og að mestu ónot-hæfur. Hann greinir ekki frekar frá afdrifum grallarans fyrr en í vísitásiu 4. júlí 1796 en þá byrjar hann á því að tilgreina mörk heimalandsins og vísar í dómsskrá sem hafi verið að finna aftan við kálfskinnsgrallara kirkjunnar en það skjal sé nú forgengið. Á meðal bóka kirkjunnar telur hann svo upp „kálfskinnsgrallaramynd“ sem vanti bæði framan og aftan af og innan úr.⁵⁰ Af þessu má sjá að dómsskráin sem Árni segir að hafi verið framan við grallarann hefur losnað frá og endað aftan við hann en að lokum týnst. Einnig er greinilegt að Hannes biskup hefur ekki haft augun hjá sér er hann vísiteraði Snæfjöll 8. ágúst 1790 því hann getur ekki hriðversnandi ástands grallarans.

Snæfjallagrallarinn, skrifaður á kálfskinn af séra Jóni Þorleifssyni, þjón-aði því Snæfjallakirkju í tæp 200 ár eða allt til loka 18. aldar. Örlög hans voru að rotna úr bandinu og týna blöðum sínum eins og hent hefur svo margar skinnbækur í gegnum aldirnar. Það er huggun harmi gegn að innihald bókarinnar er til annars staðar en leitt er ef ekki eru til önnur sýnis-horn af rithendi séra Jóns. Þó svo að grallarinn hafi misst notagildi sitt við þetta mætti ætla að blöðin sem losnuðu hafi verið nýtt til einhvers annars og að einhver þeirra hafi jafnvel verið notuð til bókbands. Ekki hefur þó tekist að finna skinnblöð sem losuð hafa verið frá bókum er gætu komið til greina. Í Landsbókasafni er reyndar að finna, undir safnmarkinu Lbs fragm. 12, eitt skinnblað og mjóa ræmu af því næsta sem mun vera úr grall-ara frá fyrri hluta 17. aldar. Hann hefur það til síns ágætis að hafa verið kápa utan um sálnaregistur Rafnseyrarkirkju 1748–1761. Jón prestur Bjarnason hélt Rafnseyri frá 1768 og til æviloka 1785 en eftirmaður hans var séra Jón

48 ÞÍ. Biskupsskjalasafn C I, 2, bls. 51–52.

49 ÞÍ. Norður-Ísafjarðarprófaste dæmi AA/1, bls. 42, 44.

50 ÞÍ. Norður-Ísafjarðarprófaste dæmi AA/2, bls. 631, 852–853, 855.

Sigurðsson sem fram til þess hafði haldið Stað á Snæfjöllum.⁵¹ Það mætti því gera sér í hugarlund að séra Jón hafi tekið með sér laus skinnblöð úr Snæfjallagrallarunum til Rafnseyrar og notað þau til að binda inn embættisbækur kirkju sinnar. Þetta fær þó ekki staðist þegar skinnblaðið er skoðað því brot þess er ekki aflangt kvartó eins og Árni Magnússon lýsti broti Snæfjallagrallarans.

Jón prestur á Snæfjöllum kemur einnig talsvert við bréfagerð og er hans oft getið á meðal votta. Nokkur þessara bréfa eru skrifuð á Snæfjöllum og er meira en líklegt að séra Jón hafi verið þar að verki en því miður eru þau flest aðeins varðveitt í afritum. Þannig stendur séra Jón eflaust að baki við-urkenningarbréfi Þorleifs Þórðarsonar að vitnisburði Guðrúnar Jónsdóttur um að landspartur utan við klyftina á milli Skarðs og Æðeyjar tilheyri Skarði. Það bréf er skrifað á Snæfjöllum 15. nóvember 1595. Einnig er varðveitt vitnisburðarbréf Bjarna Jónssonar á sölu á 3 ½ hundraði í jörðinni Höfðaströnd í Grunnavíkursókn, með ráði Dýrfinnu Björnsdóttur móður sinnar, til Andrésar bróður síns fyrir fimm hundruð í peningum. Bréfið er skrifað á Snæfjöllum og settu þeir séra Jón Þorleifsson og Grímur Tómasson innsigli sín undir það næsta laugardag eftir boðunardag Maríu árið 1606. Þann 24. ágúst, eða á Barthólómeusmessu, 1623 í Sauðlauksdal kallaði Ari Magnússon sýslumaður saman sex menn til vitnis um jarðaskipti á milli móður sinnar Ragnheiðar Eggertsdóttur og Kristínar systur sinnar. Þó að séra Jón hafi ekki verið í þessum sex manna hópi er bréfið skrifað á Snæfjöllum á síðasta degi ársins 1623. Að endingu er að geta skipta eftir séra Snæbjörn Torfason sem fram fóru 28. ágúst 1621 á Kirkjubóli í Langadal. Ari Magnússon var viðstaddur skiptin sem Þóra Jónsdóttir, ekkja séra Snæbjarnar, stóð fyrir. Skiptabréfið sjálft er hins vegar ekki skrifað fyrir en þremur árum síðar eða þann 19. janúar 1624 að Snæfjöllum.⁵²

Varðveitt eru tvö skjöl í frumriti sem séra Jón Þorleifsson kemur að og votta um gerninga sem fram fóru 17. ágúst 1602 á Kirkjubóli í Langadal. Sjá má af prestafjöld og nærveru Odds biskups Einarssonar að hann hefur verið á yfirreið um Vestfirði og líkast til haldið prestastefnu að Kirkjubóli.

51 Jakob Benediktsson, *Skrá um skinnblöð í Landsbókasafni Íslands. Handritasafn Landsbókasafns*. II. aukabindi, viðauki (Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1959), 4; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar aviskrár* III, 69, 263.

52 AM Dipl. Isl. II, 4. Apógraf nr. 2353; AM Dipl. Isl. V, 15. Apógraf nr. 5229; AM Dipl. Isl. V, 16. Apógraf nr. 5366; Lbs 787 4to, bls. 71–72.

Fyrst er að nefna bréf prófestsins séra Snæbjarnar Torfasonar þar sem hann gefur, með samþykki Þóru Jónsdóttur eiginkonu sinnar, Stað í Aðalvík með öllum gögnum og gæðum á milli fjalls og fjöru prestinum þar til uppheldis. Að loknum skilmálum hans fyrir gjöfinni, að prestar þar verði að vera nægilega efnaðir og mannaðir til þess að staðurinn niðist ekki niður, fól hann staðinn undir vernd og forsjá Skálholtsbiskups. Vottar að þessum gerningi voru séra Ólafur Halldórsson prestur að hálfum Stað í Steingrímsfirði, séra Árni Jónsson prestur í Tröllatungu í Tungusveit og séra Jón Þorleifsson að Snæfjöllum. Þeir settu innsigli sín undir bréfið, sem skrifað var á Kirkjubóli samdægurs, ásamt séra Snæbirni.⁵³

Hitt bréfið vottar gerning sem fram fór á sama stað og dag. Þar lofa þær Guðfinna Arnfinnsdóttir, eiginkona séra Erlendar Þórðarsonar sem hélt hálfan Stað í Steingrímsfirði, og Guðrún Jónsdóttir, eiginkona fyrrnefnds séra Ólafs Halldórssonar, Oddi biskupi að ábyrgjast kirkjufé Staðar í Steingrímsfirði. Vottar að þessu sinni voru séra Snæbjörn á Kirkjubóli, séra Gísli Einarsson í Vatnsfirði, séra Tómas Pálsson að Stað í Grunnavík, séra Árni í Tröllatungu og séra Jón á Snæfjöllum. Þeir setja innsigli sín undir bréfið sem skrifað var að Snæfjöllum ári síðar eða 18. mars 1603.⁵⁴

Bréfin eru skrifuð hvort með sinni hendinni og er ekki ólíklegt að séra Snæbjörn hafi sjálfur skrifað gjafabréf sitt enda er það í fyrstu persónu. Samanburðarefni skortir þó til að staðfesta að svo sé en þó er til endurrit af skrá frá 22. mars 1444 um reka Skálholtskirkju á Ströndum. Það er gert 6. ágúst 1599 á Kirkjubóli í Langadal af séra Snæbirni, fyrrnefndum séra Ólafi Halldórssyni, séra Þorsteini Oddssyni í Tröllatungu og Ara Ólafssyni. Þetta endurrit virðist þó ekki vera með sömu hendi og gjafabréf séra Snæbjarnar

53 ÞÍ. Biskupsskjalasafn A I, hylki XIV, 14. Í ævisögu Jóns Teitssonar Hólabiskups, sem prentuð var á Hólum 1782, kemur fram að séra Snæbjörn hafi gefið Stað í Aðalvík til staðar í veikindum sínum, sjá *Biskupasögur Jóns prófests Halldórssonar í Hitardal* II, 203–204. Veikinda séra Snæbjarnar er ekki getið í umræddu gjafabréfi en hann dó árið 1607, sbr. Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár* IV, 311. Hönd þess sem skrifar bréfið virðist þó fremur óstyrk.

54 ÞÍ. Biskupsskjalasafn A I, hylki XIV, 15. Erlendur Þórðarson fékk Stað í Steingrímsfirði 1568 en lét hálfan staðinn af hendi við Ólaf Halldórsson aðstoðarprest sinn árið 1600 og sleppti honum að fullu við hann árið 1606, sbr. Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár* I, 446; Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár* IV, 50. Í dómi frá 18. maí 1604 kemur fram að séra Erlendur átti við veikindi að stríða og var talið að galdrar kæmu þar við sögu en sá sem um var kennt sór allt slíkt af sér, sjá Ólafur Davíðsson, *Galdur og galdramál á Íslandi*, 107–108.

og er nafn hans t. d. stafsett á mismunandi hátt í bréfunum tveimur.⁵⁵ Síðara bréfið er þó að öllum líkindum með hendi séra Jóns enda skrifað á Snæfjöllum en hér vantar einnig samanburðarefni til staðfestingar. Skrifarinn endar bréfið á tákni sem líkist hljómmopi á fiðlu og í gegnum miðju þess dregur hann tvö stutt lóðrétt strik.

Bæði bréfin eru skrifuð á skinn og varðveitt í skjalasafni Skálholtsstóls en þar var þau einnig að finna er Árni Magnússon lét skrifa þau upp. Öll innsigli fyrra bréfsins eru heil en einungis þrjú hanga neðan við hið seinna. Annað og fjórða innsigli seinna bréfsins eru týnd og hefur það gerst áður en Árni fékk þau í hendur. Hann getur þess í athugunum sínum að fjórða innsiglið vanti og að annað innsiglið hafi aldrei verið fest við bréfið, engu að síður er innsigliþvengi að finna á báðum stöðunum. Bæði innsigli séra Jóns Þorleifssonar undir fyrrnefndum bréfum eru heil og sést móta í myndefni þeirra þó áletrunin sé máð. Hana má þó ráða með hliðsjón af uppskriftum þeim er Árni lét gera og er hún svohljóðandi: „S. IOHANNIS : THORLEFI“ en áletrunin hringast í kringum mynd af kaleik sem er í miðju innsiglisins.⁵⁶

6. Jónsbókarframleiðsla sem auka búgrein

Bjarni hefur líkast til lært að lesa og skrifa undir handleiðslu og forskrift föður síns. Forskriftar- og stafrófsbækur eru nokkrar til í handriti og eitt hið merkasta er að finna í Lbs 1716 8vo, sem er frá 18. öld. Það er meira en líklegt að prentaðar erlendar forskriftarbækur hafi borist til landsins en elsta íslenska stafrófskverið lét Þórður biskup Þorláksson prenta árið 1695. Í því eru stafrófstöflur sem ætla mætti að hafi fremur verið notaðar til lestrarkennslu heldur en skriftarkennslu. Minnisvísur voru einnig notaðar við skriftarkennslu á 17. öld en séra Bjarni Gissurarson í Þingmúla orti slíkar vísur til að auðvelda Árna syni sínum skriftarnámið. Minnisvísurnar hafa þó líklega komið á eftir verklegri forskriftinni til að festa drætti stafanna betur í minni nemandans. Það var gert með því að draga upp myndir af því

55 Þí. Biskupsskjalasafn A I, hylki IX, 2, sbr. *Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn* IV, útg. Jón Þorkelsson (Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1897), 650–561; Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár* V, 223.

56 AM Dipl. Isl. I, 10. Apógröf nr. 828–829.

sem stafirnir helst líktust. Þannig lítur einnar nætur gamalt tungl út eins og C, O líkist lykklahring og U liggur á bakinu með fætur upp í loft.⁵⁷

Borin hafa verið kennsl á níu handrit með hendi Bjarna og þar af eru þrjú skrifuð á skinn en sex á pappír. Öll þrjú skinnhandritin geyma texta Jónsbókar en ekkert pappírshandritanna sex. Af skinnhandritunum má sjá að Bjarni beitir tvennskona aðferðum við bókagerð sína. Annars vegar notast hann við bókfell sem hefur verið verkað sérstaklega til bókagerðar eins og handritið Trinity College Dublin L. 3.23 en það er skrifað árið 1634, væntanlega á Mýri, á stíft og illa verkað bókfell. Hins vegar varð hann sér úti um gömul kaþólsk latínurit sem höfðu misst gildi sitt við siðbreytingu og endurnýtti þau með því að skafa burt skriftina og skrifa á uppskafið bókfellið. Hann leggur talsvert á sig til að endurnýta fagurdregna upphafsstafi latínuritanna og hagnýtir sér þá á hugvitssaman hátt í Jónsbókaruppskrift sinni. Þannig neyðist hann t. d. í NKS 1931 4to að hnika lítillaga til texta landslaganna svo hægt sé að nota upphafsstafina og allt gangi upp.⁵⁸

Þau tvö handrit Bjarna sem skrifuð eru á uppskafninga eru NKS 1931 4to, skrifað á Mýri 1631 og NKS 340 8vo, skrifað á Skarði 1652. Það sem er athyglisverðast við þessi handrit er að þrátt fyrir að 21 ár aðskilji þau í tíma þá er sama uppskafna skinnhandritið notað við gerð þeirra beggja. Allt NKS 1931 4to, sem er 87 blöð, samanstendur af því en þar sem latínuritið var í arkarbroti þá voru einungis notuð 44 blöð þess við gerð Jónsbókarhandritsins. Fyrirnefnd endurnýting Bjarna á upphafsstöfum latínu-

57 Hróðmar Sigurðsson, „Íslenzk stafrófskver,“ *Skírnir* 131 (1957): 41–43; *Eitt lítið stafrófskver fyrir börn og ungmenni* (Skálholt: [s.n.], 1695), kver A, bl. 2r-v; Margrét Eggertsdóttir, „Árni fær á endann skell...“ Skriftarkennsla á Íslandi um miðja sautjándu öld,“ *Jocoseria Arna-Marianiana. Seksogtyve udvalgte dels kortvillige, dels alvorlige Historier, hvorved Mariane Overgaard kan opbygges*, ópr. afmælisrit (Hafniae, 2001), án blaðsíðutals. Einnig má benda á varðandi lestrar- og skriftarkennslu að í Búalögum er það að kenna manni stafróf verðlagt til tólf álna, sbr. *Búalög um verðlag og allskonar venjur í viðskiptum og búskap á Íslandi*, Sögurir 13 (Reykjavík: Sögufélag, 1915–1933), 21, 150, 170, 196. Aldur þeirra Búalagahandrita þar sem getið er um stafrófskennslu eru frá því um 1550 til 1661, sbr. 13, 190.

58 Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 297–298, 320. Það er athyglisvert að Bjarni skuli taka upp á því árið 1634 að skrifa á bókfell sérstaklega verkað til bókagerðar þegar hann bæði fyrir og eftir þann tíma skrifar á uppskafninga. Ætla má að Bjarni hafi álitnið tilraunina misheppnaða og horfið frá því að skrifa meira á sérverkað bókfell enda viðvaningslega að verkuninni staðið. Hugsanlega hafa harðindin, sem gengu yfir landið á árunum 1633–1634 og ollu miklum fjárdauða m. a. hjá Bjarna sjálfum, skipt einhverju máli hvað þetta varðar. Það er því ekki ólíklegt að menn hafi reynt að nýta skinnin af föllum fénaði sínum og að mikið framboð ódýrra skinna hafi freistað Bjarna til bókagerðar.

ritsins veldur því að kveraskiptingin verður óregluleg. Fjórtán blöð úr þessu sama latínuriti voru síðan notuð við gerð NKS 340 8vo en sjö síðustu blöð þess eru fengin úr öðru samskonar handriti. Í allt hafa því 58 blöð úr einu og sama kaþólska latínuritinu verið notuð við gerð þessara tveggja Jónsbókarhandrita.⁵⁹ Þetta bendir til þess að Bjarni hafi nýtt það sem gekk af latínuritunum við Jónsbókarframleiðsluna enda er það handrit í átta blaða broti á meðan hin tvö eru í fjögurra blaða broti.

Ætla mætti að nærtækast hafi verið fyrir Bjarna að útvega kaþólsk latínurit, til notkunar við Jónsbókarframleiðsluna, í kirkjunni á áskuheimili hans á Snæfjöllum. Þar hafa þau legið í stöflum en í máldaga Gísla biskups Jónssonar, sem árfærður hefur verið til 1570 og síðar, kemur fram að kirkjan á Snæfjöllum eigi fjórtán gamlar bækur. Bjarni hefur þó ekki aðeins fengið hráefnið til Jónsbókarframleiðslunnar í Snæfjallakirkju því þaðan hefur hann einnig fengið fyrirmynd að eigin upphafsstöfum. Springborg kemst nefnilega að þeirri niðurstöðu að upphafsstafir Bjarna séu fyrst og fremst dregnir eftir fyrirmynd *Guðbrandsbiblíu*. Kirkjan á Snæfjöllum átti eintak af *Guðbrandsbiblíu* sem hún hafði fengið að gjöf frá Guðbrandi biskupi. Í vísitásiu Brynjólfs biskups frá 17. ágúst 1643 er biblían sögð „forörguð“ en nothæf. Hún var metin á eitt hundrað í vísitásiu 17. ágúst 1675 og vegna eklu á slíkum bókum leyfði Þórður biskup Þorláksson Snæfjallaprestur að selja hana fyrir það verð. Andvirðinu skyldi varið til að fá nauðsynlega gripi handa kirkjunni, helst góðan kaleik og sýndist nálægum mönnum það mun hentugra en að biblían myndi rotna og eyðileggjast.⁶⁰

Það er athyglisvert að eina skinnhandritið úr smíðju Bjarna sem ekki er skrifað á uppskafning og er því verkað sérstaklega til bókagerðar er heldur hroðvirknislega úr garði gert. Ástæðan er eflaust kunnáttuleysi því handverkið við bókfallsframleiðsluna var fallið í gleymsku. Orsök þess að kunnáttan glopraðist niður er einungis að hluta til vegna tilkomu pappírins því miklu hlýtur einnig að skipta að við siðbreytingu verður gífurlegur fjöldi kaþólskra latínurita ónothæfur og er að mestu tekinn úr umferð. Þetta offramboð af skinnbókum sem hægt var að skafa upp og endurnýta hefur,

59 Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 325–326.

60 *Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn XV*, útg. Páll Eggert Ólason (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1947–1950), 564; Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 320; Þí. Biskupsskjalasafn A II, 6, bls. 82 og A II, 11, bls. 23–24.

ásamt pappírnum, eflaust valdið því að eftirspurn eftir eða þörf til að framleiða bókfell hefur ekki verið mikil á seinni hluta 16. aldar. Þegar menn fara svo að framleiða bókfell til bókagerðar á 17. öld, en til eru nokkur dæmi þess, þá er handverkið týnt og afraksturinn eftir því, þ. e. blöð handritanna eru hörð, stíf og óþjál viðkomu.⁶¹

Gera má ráð fyrir að mestur hluti þessara kaþólsku skinnbóka hafi verið skafinn upp og endurnýttur til bókagerðar og til undantekninga hljóti að teljast þau örlög sem bókum Helgafellsklausturs var búin. Þannig segir í fyrrnefndum Gíslamáldaga að kirkjan að Odda á Rangárvöllum eigi átján bækur góðar auk talsverðs bókarusls. Presturinn þar hefur líkt og Bjarni endurnýtt þessi úreltu latínurit en um hann segir: „Item 2 bækur er síra Erlendur hefur skafið og aftur á skrifað Guðs orð.“⁶² Ekki hefur þó farið þannig fyrir þeim öllum og til samanburðar má athuga hvað varð um samskonar skinnhandrit tveggja kirkna á Vestfjörðum um miðja 17. öld. Holtsprestar í Öndarfirði, þeir Jón Jónsson og Sigurður Jónsson prófastar, notuðu t. d. skinnblöð úr latínuritum frá 14. og 15. öld utan um embættisbækur sínar.⁶³ Bækur kirkjunnar í Selárdal í Arnarfirði voru hins vegar seldar sem gamalt og ónothæft inventarium, þ. e. fylgífé, í vísitasíu Brynjólfs biskups 28. ágúst 1650. Kaupendurnir voru fylgdarmenn biskups en um söluna segir:

Sjö permentsbækur, ein stór, sex smáar, ein pappírsbók, allar í hundrað, keypti Þorleifur Jónsson fyrir fjóra ríkisdali. Eina lestrabók á perment keypti Halldór Eiríksson 5 aurum. Þrjár smáar bækur og ein þýsk keypti Þorleifur Jónsson 5 aurum, en söngbók á perment keypti Þorleifur Jónsson 5 aurum. En permentsbók keypti Eiríkur Vigfússon fimmtán álum.⁶⁴

61 Um 17. aldar skinnhandrit, sjá Þórarinn Hjartarson, *Skinna. Saga sítunar á Íslandi*, Safn til iðnsögu Íslendinga 14 (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2000), 27. Í Búalögum er skafið kálfskinn verðlagt til eyris en það að skafa kálfskinn til alinar, sbr. *Búalög*, 42–43. Tilvitnað handrit er frá 15. öld en verðlagningin er sú sama í handriti frá seinni hluta 17. aldar, sjá 197–198.

62 *Diplomatarium Islandicum* XV, 664, en þaðan er bein tilvitnun fengin. Umræddur prestur mun vera séra Erlendur Þórðarson síðar að Stað í Steingrímsfirði sem þegar hefur verið getið hér að framan, sbr. Páll Eggert Ólason, *Íslenskar æviskrár* I, 446. Um brennu Helgafellsbóka, sjá Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns lærða Guðmundssonar* I, 389–393 og II, 90.

63 Jakob Benediktsson, *Skrá um skinnblöð í Landsbókasafni Íslands*, 9, 14.

64 *Guðs dýrð og sálmanna velferð*, 409.

Óljóst er hvað kaupendurnir hugðust fyrir með bækurnar en þeir greiddu séra Páli Björnssyni 7½ ríkisdal fyrir. Af þessu má þó sjá að gnætt ónot-hæfra kaþólskra skinnhandrita lá á lausu og þau voru því fól hvort sem menn hugðust nota þau til að viðhalda latínunni eða endurnýta til bóka-gerðar.

Nærri má geta að fjárhagslegur ávinningur hafi legið að baki bókfells-framleiðslu Bjarna á texta landslaganna. Jónsbók var prentuð á Hólum 1578, 1580 og aftur um 1620. Samkvæmt minnis- og reikningabók Guðbrands biskups virðist sem hann hafi selt óbundin eintök á 40 álnir (1½ dal) en bundin á 10 aura (2 dali). Jón Ólafsson úr Grunnavík greinir frá því að Gísli Jónsson í Melrakkadal (d. 1670) hafi skrifað lögbækur fyrir Strandamenn og selt eintakið á 10 aura. Hann segir að Gísli hafi skrifað stuttar orðskýringar á spássíur lögbóka sinna en engin ummerki þess er að finna í AM 47 8vo sem er eina varðveitta Jónsbókarhandritið með hendi hans. Þar skeytir hann orðskýringum aftan við þá kafla lögbókarinnar þar sem orðin koma fyrst fyrir og fellir þau jafnvel inn í miðjan textann. Þessar orðskýringar eru þó fæstar eftir Gísla sjálfan heldur Björn Jónsson á Skarðsá.⁶⁵

Gísli í Melrakkadal bauð því auk Jónsbókartextans skýringar við hann en seldi eintakið á sama verði og Guðbrandur biskup seldi innbundin ein-tök af hinni prentuðu Jónsbók. Jónsbókarhandrit rituð á skinn voru þó seld fyrir enn hærra verð eins og sjá má á MS Icel. 43 í handritasafni Harvardháskóla. Þar er á ferðinni Jónsbókarhandrit á skinni sem hefur lík-ast til verið skrifað 1566 en það ártal er að finna á síðasta blaði handritsins. Skrifarinn er óþekktur en annað handrit með hendi hans er að finna í Þjóðarbókhöllu Frakka í París þar sem það er skráð MS Ancien (Regius) 8175 í skandinavískri deild innan safnsins. Harvardhandritið var á Vest-fjörðum í upphafi 18. aldar en Snæbjörn Pálsson lögréttumaður á Mýrum í Dýrafirði skrifaði nafn sitt í það og hið sama hefur sonur hans Hákon gert

65 Steingrímur Jónsson, „Núpufellsbók.“ Gömul, prentuð lögbók án útgáfustaðar og árs,“ *Ritmennt* 2 (1997): 37, 50; Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi* III (Reykjavík: Bókaverzlun Ársæls Árnasonar, 1924), 712; Jón Þorkelsson, „Þáttur af Birni Jónssyni á Skarðsá,“ *Tímarit hins íslenska bókmenntafjelags* 8 (1887): 74, sjá einnig *Lögbók Íslendinga. Jónsbók 1578*, facsimile edition with an introduction in english by Ólafur Lárusson, Monumenta Typographica Islandica III (Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1934), 55; Gísli Baldur Róbertsson, *Birtu brugðið á dimm fornnyrði lögbókar. Um skýringar Björns á Skarðsá yfir torskilin orð í Jónsbók* (Heimspékideild Háskóla Íslands 2004, ópr. M.A.-ritgerð í sagnfræði), 92–97.

árið 1729. Einnig er þar að finna eignayfirlýsingar frá fyrri hluta 17. aldar þar sem fram kemur að Jón Þorsteinsson hafi keypt handritið af Jóni Þórðarsyni og gefið 15 aura fyrir. Ekki er getið hvenær kaupin fóru fram en Jón gaf síðar Þorsteini syni sínum, sem bar nafn afa síns, bókina. Hann skrifar svo eignayfirlýsingu sína í bókina árið 1652.⁶⁶ Af þessu má ráða að Jónsbókarhandrit skrifað á skinn hafi kostað 15 aura á fyrri hluta 17. aldar eða 5 aurum meira en pappírshandrit og innbundnar prentaðar bækur af sama texta.

Við þetta má bæta að átt hefur verið við ártöl tveggja af þremur Jónsbókarhandritum Bjarna. Þannig er ártalið 1284 að finna í Trinity College Dublin L. 3.23 og hefur verið breytt úr 1634 en í NKS 1931 4to hefur ártalinu verið breytt úr 1631 í 1531. Ártal þriðja Jónsbókarhandritsins, NKS 340 8vo, er torlæsilegt því tölurnar í hundraðs- og tugasetunum eru nær horfningar en útfjólublátt ljós staðfestir að þar hafi staðið ártalið 1652. Með hliðsjón af hinum tveimur handritunum mætti því ætla að einnig hafi staðið til að eiga við ártal þess en svo mun þó hins vegar ekki vera. Springborg telur Bjarna saklausan af athæfinu og að síðari eigendur hafi breytt ártölunum í ágóðaskyni. Þeir hafi svo selt handritin grandalausum útlendingum sem höfðu ekki kunnáttu til að koma auga á kaupfoxið enda höfnuðu öll handritin í söfnum utan landsteinanna.⁶⁷

Það verður að teljast óvenjuleg tilviljun að ártöl tveggja handrita sama skrifara hafi verið fölsuð án þess að hann eigi sjálfur þar nokkurn hlut að máli. Reyndar er ólíklegt að Bjarni hafi breytt ártalinu á NKS 1931 4to því þar tilgreinir hann nafn sitt, hvar verkið var unnið og hvenær. Það hefur þó að öllum líkindum þurft meira til að blekkja viðtakandann, sem sjálfur kynni að hafa átt við ártalið, en rætt verður um hann síðar. Í handritinu Trinity College Dublin L. 3.23 er hins vegar ekki greint frá hver skrifaði né hvar og aðeins er getið hvenær handritið var skrifað, þ. e. 1634. Miðað við það sem nú er vitað um Bjarna og aðstæður hans á þessum tímamarki þyrfti ekki að koma á óvart þótt hann hafi sjálfur breytt ártalinu til að eiga í sig og á eftir að hafa misst fé sitt.

66 Shaun F.D. Hughes, *Skrá um íslensk handrit í Harvard*. Ljósrit af vélriti varðveitt á Árnastofnun í Reykjavík, án ártals, ópr., 83–84.

67 Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 297–298, 306, 308–309.

7. Huldumaðurinn Melkjör Hansen

Að endingu nokkur orð um Melkjör Hansen sem Peter Springborg reyndi að hafa uppi á en hann skrifar eignayfirlýsingu sína í handritið NKS 1931 4to sem Bjarni skrifaði árið 1631. Springborg fann aðeins einn mann með þessu nafni sem hann taldi koma til greina en hann var fæddur í Slésvík 1633 og andaðist á sama stað 1675. Hann var lögfræðingur að mennt og hafði lært m. a. við háskólann í Rostock og Helmstedt í Þýskalandi en eftir hann liggja tvær lögfræðiritgerðir. Springborg þótti ekki ósennilegt að maður með slíkan bakgrunn væri líklegur til að festa kaup á gömlu íslensku lögbókarhandriti.⁶⁸

Þetta er þó án efa rangur maður því mann með sama nafni er að finna á Íslandi á þessum tíma. Oddur biskup Einarsson minnst á Melkjör eftirlegumann í Grindavík í minnisbók sinni við árið 1630 og má ráða af færslunni að hann hafi einnig verið þar árið áður. Nánari upplýsingar er að finna í bréfabók Gísla biskups Oddssonar en hann skrifar séra Gísla Bjarnasyni í Grindavík bréf árið 1631. Í því segist hann hafa frétt af óhlyðni danska eftirlegumansins Melkjör Hanson sem sæki sjaldan eða aldrei kirkju, taki lítið mark á áminningum og hirði ekki um að taka opinbera aflausn þrátt fyrir að hafa framið opinbert brot. Ennfremur vilji hvorki hann né frilla hans víkja úr sókninni hvort frá öðru þrátt fyrir áminningar þar að lútandi. Í bréfslok minnir biskup séra Gísla á hvernig taka skuli á málinu.⁶⁹

Ef sakeyrisreikningar Gullbringusýslu eru skoðaðir kemur í ljós að Melkjör Hansen hefur í tvígang gerst sekur um frillulífisbrot. Í bæði skiptin með sömu konunni þó svo að föðurnafn hennar sé ekki samhljóða í bæði skiptin og er þar líkast til um að kenna lélegri íslenskukunnáttu þeirra dönsku embættismanna sem færðu reikningana. Í fyrra skiptið, sem bókfært er á reikningsárinu 1628–1629, er barnsmóðir Melkjörs sögð heita Vilborg Þórðardóttir. En í seinna skiptið, sem spannar reikningsárið 1630–1631, er hún færð til bókar sem Vilborg Þórsdóttir. Fyrir fyrra frillulífisbrot sitt greiddu þau einn ríkisdal en tvo ríkisdali fyrir það seinna.⁷⁰

68 Springborg, „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd,“ 306–307.

69 AM 243 4to, bl. 26r-v; AM 245 4to, bl. 68r. Bréf Gísla biskups er ódagsett en er vafalaust skrifað eftir alþingi 1631 eins og ljóst mun verða af framhaldinu.

70 Þí. Rentukammerskjöl Y. 3. Reikningar jarðabókarsjóðs 1620–1631. Örk 18, Lénsreikningar fyrir reikningsárið 1628–1629, Gullbringusýsla og örk 22, Lénsreikningar Holgers Rosenkrantz hirðstjóra yfir Íslandi reikningsárið 1630–1631, Gullbringusýsla.

Af þessu má sjá að Melkjör Hansen var eftirliggjari Grindavíkur-kaupmanns a. m. k. á árunum 1628–1631. Laurits Bentson var kaupmaður í Grindavík 20. júní 1627 er tyrkneskt herskip kom til Grindavíkur. Hann sendi átta Íslendinga út til skipsins sem voru herteknir en sjálfur flúði hann á land upp á meðan búðir hans voru rændar. Melkjör kann því að hafa verið í Grindavík er Tyrkir rændu verslunarhúsin þar. Hætt var að sigla á Grindavík árið 1640 vegna þess hversu viðsjál höfnin þótti en of mörgum kaupskipum hafði hlekkst á þar að mati verslunarfélagsins. Við það fluttist verslunin til Básenda á Miðnesi og var þar í 24 ár er hún var flutt aftur til Grindavíkur.⁷¹

Óljóst er hversu lengi Melkjör var viðloðandi verslunina í Grindavík eða hvort hann hafi fylgt henni að Básendum. Hann er hins vegar að finna á Býjaskerjum 4. maí 1631 er sex menn voru nefndir í dóm af Ólafi Péturssyni fógeta og umboðsmanni Holgeirs Rosenkrantz höfuðsmanns. Þar fóru þeir Grímur Bergsson lögréttumaður og Melkjör Hansen fyrir íslenska verslunarfélaginu og kröfðust dóms um vangreiddar skuldir kaupmanna. Grímur var umboðsmaður Hans Nansen kaupmanns en Melkjör umboðsmaður Magnúsar Níelssonar kaupmanns. Umræddur dómur var kallaður Býjaskersdómur og kvað á um hertari innheimtu verslunarskulda. Lögmennirnir Árni Oddsson og Halldór Ólafsson samþykktu dóminn á alþingi sumarið 1631 og konungur staðfesti hann með bréfi útgefnu 1. júní 1640.⁷²

Næst er Melkjör að finna á Eyrarbakka 9. ágúst 1634 ásamt kaupmanninum þar Mats Mogensen, Jens Söfrensen fógeta og umboðsmanni Pros Mundt höfuðsmanns og fleirum. Þar var þess farið á leit við Vigfús Gíslason sýslumann í Árnessýlu að hann aðstoðaði Eyrarbakkakaupmann við að innheimta skuldir sínar í krafti Býjaskersdóms. Vigfús brást hins vegar hinn verstí við og sagði að Býjaskersdómur myndi aldrei neitt afl hafa í sinni sýslu og hrakyrta dóminn og þá sem staðið höfðu að honum, þ. e. bæði fógetann og lögmennina. Þann 6. október 1634 í Vælugerði í Flóa tók Árni Oddsson lögmaður eið af þeim Melkjör Hansen og Mats Rasmusson

71 *Tyrkjaránið á Íslandi 1627*, Sögurit 4 (Reykjavík: Sögufélag, 1906–1909), 223–225; Jón J. Aðils, *Einokunarverzlun Dana á Íslandi 1602–1787* (Reykjavík: Verzlunarráð Íslands, 1919), 265–266.

72 *Alþingisbækur Íslands V*, 231–234, 353; *Lovsamling for Island I*, 224–227; *Kancelliets brevboøger vedrørende Danmarks indre forhold i uddrag, 1640–1641*, útg. E. Marquard (København: Rigsarkivet, 1950), 170–173.

um ósæmilegt orðbragð Vigfúsar sýslumanns í garð Býjaskersdóms, fógeta og lögmanna við fyrrnefnt tækifæri.⁷³

Allt er á huldu um hvað varð af Melkjör Hansen eftir þetta. Hugsanlega hefur hann fengist áfram við verslun en einnig mætti hugsa sér að störf hans fyrir íslenska verslunarfélagið hafi fært honum enn frekari frama jafnt innan þess sem utan og að hann hafi jafnvel horfið til verslunarstarfa utan Íslands með konu og börn. Hvað sem því líður þá var æskilegt að danskir kaupmenn sem fengust við verslunarrekstur á Íslandi kynnu tungumálið og þekktu eitthvað til landslaganna. Þetta tvennt virðist Melkjör hafa tileinkað sér enda dvaldist hann hér árið um kring sem eftirlegumaður, var í slagtogi við íslenska konu og hafði í tvígang komist í kast við lögin sökum of bráðra barneigna með henni. Það ætti að hafa verið nægilegur hvati til þess að hann útvegaði sér eintak af lögbók Íslands og kynnti sér efni hennar. Þar að auki varð hann sem hagsmunavörður íslenska verslunarfélagsins að hafa lögbókina við höndina til undirbúnings lagasetningar í dómsformi.⁷⁴

8. Lokaorð

Bjarni Jónsson var prestssonur af Snæfjallaströnd en foreldrar hans voru séra Jón Þorleifsson á Stað og Sesselja. Lítið er vitað með vissu um ættir þeirra hjóna en séra Jóns er aðeins getið í framhjáhlaupi í ættartölubók frá miðri 17. öld og föðurnafn Sesselju er með öllu ókunnugt. Þetta tvennt

73 *Alþingisbækur Íslands* V, 352–353, sjá einnig 361–363 en þar vottar Melkjör ásamt þremur Íslendingum að bréf Jens Söfrensen fógeta, þar sem hann sviptir m. a. Vigfús Gíslason Árnæssýslu fyrir að neita að vinna sýslumannseið frammi fyrir sér, sé rétt afrit frumritsins sem lesið var upp á Vælugerðisþingi 6. október 1634.

74 Þótt fáir kaupmenn virðist hafa lagt sig eftir því að læra íslensku og kynna sér landslögin má þó a. m. k. benda á eitt dæmi þess. Í prentaðri Jónsbók sem varðveitt er í háskólabókasafninu í Kaupmannahöfn er að finna áritun, dagsetta 22. ágúst 1624, þar sem maður með fangamarkið C.E. gefur Lauritz Bagge, sínum kæra bróður, umrædda lögbók til minningar um sig, sjá Steingrímur Jónsson, „Núpufellsbók.“ Gömul, prentuð lögbók án útgáfustaðar og árs.“ 41. Gefandinn hefur eflaust verið að hverfa frá verslunarstörfum á Íslandi og talið að Jónsbókin myndi koma Lauritz Bagge, sem e. t. v. var að taka við höfninni hans, að betri notum en sér. Óvíst er hvar Lauritz Bagge hóf verslunarrekstur sinn en hann var kaupmaður í Djúpavogi við Berufjörð árið 1632 og hafði þá verið þar í a.m.k. tvö ár, sbr. *Alþingisbækur Íslands* V, 253–255. Þess má jafnframt geta að félagar í elsta íslenska verslunarfélaginu, sem stofnað var 1620, kölluðu hver annan bræður hvort tveggja í samþykktum félagsins og daglegu tali, sbr. Jón J. Aðils, *Einokunarverzlun Dana á Íslandi 1602–1787*, 93.

bendir óneitanlega til þess að þeirra sé ekki að leita í efri lögum samfélagsins. Ártöl í ævisögu Bjarna eru hál og ljá ekki auðveldlega fangstað á sér. Þannig er fæðingarár hans óþekkt en ætla má að hann sé fæddur undir lok 16. aldar, væntanlega á Stað á Snæfjallaströnd þar sem hann ólst upp. Hann kvæntist prestsdóttur, Guðrúnu Ísleifsdóttur að nafni, sem var jafnframt stjúp systir hans. Óvíst er hvenær þau gengu að eiga hvort annað en flest bendir til að þau hafi þegar verið gengin í hjónaband árið 1628. Þau bjuggu á Mýri á Snæfjallaströnd og eru þar fyrir víst árið 1631 samkvæmt upplýsingum sem Bjarni lætur uppi í einu af Jónsbókarhandritum sínum. Bjarni missti bústofn sinn líkast til í miklum harðindakafla sem gekk yfir landið á árunum 1633–1634. Skömmu síðar var hann dæmdur í fjársektir fyrir annað hórdómsbrot sitt og í kjölfarið virðist sem að eiginkona hans hafi annaðhvort fallið frá eða skilið við hann. Bjarni hefur sjálfsagt aldrei átt mikið undir sér en eftir að stólpunum var kippt undan búi hans má ætla að hann hafi misst ábúðarjörð sína og flest bendir til að þá hafi hann gerst vinnumaður á Skarði á Snæfjallaströnd. Þar er hann árið 1640 þegar hann gerir vart við sig í Grágásarhandriti sem hann segist skrifa fyrir matlaunum sínum en fátækt Bjarna og skyldmenna hans er staðfest af prestastefnuáliti í Súðavík 1649. Dánarár Bjarna er ókunnugt líkt og fæðingarárið en svo virðist sem hann sé á lífi 1658 er Þórður Jónsson í Skálavík hrósar skrift hans á spássíu handrits sem þeir báðir áttu þátt í að skrifa.

Séra Jón, faðir Bjarna, virðist einnig hafa verið liðtækur skrifari og skrifað jöfnum höndum bækur og bréf. Ari Magnússon sýslumaður í Ögri sneri sér m. a. til hans er bréfa þurfti gerninga þótt hann væri búsettur hinum megin Ísafjarðardjúps. Ætla má að Bjarni hafi lært undirstöðuatriði bókagerðar af föður sínum. Hann skrifaði fleira en eintómar lögbækur þó einblínt hafi verið á þann þátt bókagerðar hans hér. Endurnýting kaþólskra latínurita hefur haldið kostnaði við bókagerðina í lágmarki og hann hefur vart þurft að kosta meiru til við framleiðsluna en tíma og bleki. Tími til skrifa var nægur yfir vetrarmánuðina og ætla má að á grasafjalli hafi verið nægt sortulyng til blekgerðar. Það er því ekki ólíklegt að Jónsbókarframleiðslan hafi verið Bjarna drjúg búbót þó hann hafi tæpast orðið digur af henni.

9. Viðauki: Unaðsdalsdómur Ara í Ögri

Ari Magnússon tók við Barðastrandarsýslu árið 1592 við dauða Magnúsar þrúða Jónssonar föður síns. Ári síðar fékk hann konungsveitingu fyrir sýslunni en sleppti henni árið 1598 við Björn bróður sinn. Í staðinn fékk hann Ísafjarðarsýslu eftir Pál Jónsson á Staðarhóli föðurbróður sinn og 1609 tók hann einnig við Strandasýslu en báðum þessum sýslum hélt hann til dauðadags 1652.⁷⁵ Þeir dómur sem hann hefur látið ganga á 60 ára starfsævi hafa fyllt mörg bindi af dómabókum. Því miður hefur ekkert þeirra varðveist en stundum má finna staka dóma og jafnvel nokkra í beit í dómasöfnum. Dómurinn sem hér er prentaður hefur upphaflega verið færður inn í eina slíka dómabók Ara. Þau afrit sem mér er kunnugt um eru ekki mörg og í raun er aðeins um eitt óverulega stytt afrit að ræða og svo tvö dómságrip.

Fyrsta handritið er Lbs 65 4to sem er í tveimur hlutum og samanstendur fyrri hlutinn af 127 blöðum en sá seinni af 221 blaði og er sjálfstætt blaðatal í hvorum hluta. Unaðsdalsdóm Ara er að finna í seinni hlutanum. Handritið hefur verið í höndum Árna Magnússonar en á saurblaði fremst er að finna eftirfarandi athugasemd með hendi hans:

Vicelaugmanden til hørende.

Er með hendi Jóns Dan Magnússonar afa Bjarna í Arnarbæli.

Annotationen aftan við er með hendi Ara Magnússonar í Ögri.

Usus sum.

Remittatur cum gratiarum actione.

Umræddur varalögmaður er vafalaust Páll Vídalín en hann tók við lögmansdæminu að sunnan og austan eftir Sigurð Björnsson sem sagði því af sér á alþingi sumarið 1705. Árni hefur því ekki skrifað þessa klausu eftir það og ekki fyrir 20. apríl 1697 er Páll var skipaður varalögmaður. Raunar er líklegast að Árni hafi skrifað umrædda klausu eftir 24. júní 1702 en þá steig hann á land í Hofsósi að aflokinni siglingu frá Kaupmannahöfn til að sinna m. a. jarðabókarstörfum í félagi við Pál Vídalín.⁷⁶ Bjarna í Arnarbæli er getið því Páll hefur líkast til fengið handritið frá honum. Bjarni var fæddur 1644 og var lögréttumaður í Þórsnesþingi á árunum 1695–1705.

⁷⁵ Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* I, 18–19.

⁷⁶ *Annálar 1400–1800* I, 693; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* IV, 145–146; Már Jónsson, *Árni Magnússon. Ævisaga* (Reykjavík: Mál og menning, 1998), 191.

Hann bjó í Arnarbæli á Skarðsströnd og var lögsagnari Páls í Dalasýslu árin 1696–1697. Bjarni var sonur Bjarna á Hafurshesti í Önundarfirði, sonar Jóns dan Magnússonar á Eyri í Seyðisfirði. Hann dó í Arnarbæli árið 1723.⁷⁷ Jón dan var sonur Magnúsar prúða Jónssonar og bróðir Ara í Ögri og ætti því að hafa haft greiðan aðgang að dómabókum hans en dómasafnið er talið skrifað um 1640. Bjarni í Arnarbæli var sonarsonur Jóns dan eins og Árni segir og hefur dómasafnið líkast til haldist í ættinni þangað til að Páll Vídalín eignaðist það. Óljóst er hvað varð um bókina eftir þetta en hana er ekki að finna meðal bóka Páls eða það sem vitað er um bókasafn hans þó sú vitneskja sé alls ekki tæmandi.⁷⁸

Bókin býr yfir enn frekari upplýsingum um eigendasögu sína. Á milli lína í fyrrnefndri áritun Árna hefur ættarnafnið Gröndal verið skrifað og einnig rúnin maður samkvæmt íslenska rúnalettrinu. Framan við bókina er bundið tólf blaða kver og hefur það verið gert eftir að Árni Magnússon fór höndum um hana. Þar bregður Gröndalsnafninu aftur fyrir, auk mannrúnarinnar sem í þetta sinn hefur bókstafinn a sér við hlið. Að endingu stendur: „Steingrímur Jónss(on) á 1829.“

Ef skoðaður eru tvær skjalabækur sem áður hafa fylgt henni, en eru nú varðveittar á Þjóðskjalasafni, fæst skýring á því hvað mannrúnin tákna. Í bókunum er að finna sömu eignayfirlýsingar og í Lbs 65 4to, þ. e. ættarnafnið Gröndal, táknið fyrir mannrún og bókstafina *b* og *e*. Bjarni Thorsteinsson amtmaður skrifar á saurlönd framan við báðar bækurnar að Skúli Magnússon landfógeti hafi átt bækurnar því sig reki minni til að hann hafi verið vanur að nota rún þessa í stað nafns síns.⁷⁹ Í hinni skjalabókinni sem táknuð er með bókstafnum *b* er að finna laust fjögurra blaða kver með efnisyfirliti í tímaröð yfir báðar bækurnar. Í lok efnisyfirlitsins hefur Bjarni amtmaður skrifað:

77 Einar Bjarnason, *Lögrettumannatal*, Sögurit 26 (Reykjavík: Sögufélag, 1952–1955), 50; Páll Eggert Ólason, *Íslenskar aviskrár I*, 158–159.

78 *Alþingisbækur Íslands I*, 74 og víðar en dómasafnið er mikið notað í fyrstu fimm bindunum en aldur þess er væntanlega byggður á aldri yngstu dómanna í safninu. Um bókasafn Páls Vídalíns, sjá Jón Helgason, „Bækur og handrit á tveimur húnvetnskum höfuðbólum á 18du öld,“ *Landsbókasafn Íslands Árbók 1983*. Nýr flokkur 9 (1985): 4–46.

79 *Skrá um skjöl og bækur í Landskjalasafninu í Reykjavík I*, 1. *Skjalasafn hirðstjóra, stiptamtanna og landshöfðingja (Hér er og í skjalasafn amtmanna yfir alt land fram að 1770, og Suduramt fram að 1873)* (Reykjavík: [s.n.], 1903), 84. Þí. Skjalasafn Öxarárþings. Dómabók Jóns Sigurðssonar lögmanns. Um dómabók þessa, sjá Sveinbjörn Rafnsson, „Skjalabók Helgafellsklauturs. – Registrum Helgafellense –,“ *Saga 17* (1979): 171–174.

Ofannefndar gamlar dómabækur hefi ég átt, en síðan selt herra landsyfirréttar assessor J. Péturssyni, hvers eign þær eru nú. Að öðru leyti keypti ég þær úr sterfbúi assessor sál(uga) Gröndals, en merki fannst á þeim, er leiddi til líkinda um, að þær einhvern tíma hefðu verið eign landfóg(eta) Skúla Magnússonar. Arnarstapa 1851.⁸⁰

Ef minni Bjarna amtmanns er treystandi þá átti Skúli fógæti (1711–1794) Lbs 65 4to sem síðar komst í eigu Benedikts Gröndals Jónssonar yfirdómara (1762–1825). Steingrímur Jónsson biskup (1769–1845) er svo síðasti eigandi þess og hefur hann væntanlega keypt það er handrit og bækur Gröndals voru boðnar upp að honum látnum. Handritið var nr. 29 í safni Steingríms biskups sem var tæp 400 bindi. Við dauða biskups 1845 buðu erfingjar hans Stiftingsbókasafninu, sem varð síðar að Landsbókasafni með nafnabreytingu 1882, handritasafnið til sölu og var gengið að kaupunum ári síðar.⁸¹

Næst er að nefna AM 200 4to sem er í tveimur hlutum og með sjálfstæðu blaðatali en í fyrri hlutanum er að finna safn réttarbóta. Í seinni hlutanum er m. a. rit sem Magnús Magnússon sýslumaður á Eyri við Seyðisfjörð tók saman og nefndi: „Analecta juridica Islandiæ, eður ýmislegs íslensks lagaréttar registrum, ágríp og inntak að því fljótara sérhvort finnst megí.“ Fram kemur á titilblaði að Magnús hafi sett ritið saman árið 1675 en það sé nú skrifað upp að nýju árið 1702 að Holti við Önundarfjörð. Á saurblaði framan við bókina er að finna eignayfirlýsingu séra Sigurðar Jónssonar í Holti og ártalið 1704. Sigurður var prófastur í Holti og sonur séra Jóns Arasonar í Vatnsfirði sem var sonur Ara Magnússonar í Ögri. Magnús á Eyri var sonur Magnúsar Jónssonar í Haga sem var sonur Jóns eldra Magnússonar sýslumanns í Dölum. Ari og Jón eldri voru bræður og séra Sigurður og Magnús því náskyldir.⁸²

Árni Magnússon var á ferð um Vestfirði sumarið 1710 og kom m. a. við í Holti þar sem hann fékk fjölda handrita að láni hjá séra Sigurði eins og skrá sem gerð var af því tilefni, 16. ágúst 1710, ber vott um.⁸³ AM 200 4to

80 Þí. Skjalasafn Öxarárþings. Dómasafn 1326–1685. Óskráð.

81 Ögmundur Helgason, „Handritasafn Landsbókasafns 150 ára, 1846–1996,“ *Ritmennt* 2 (1997): 10–12.

82 *Annálar 1400–1800* III, 1, 162–163, 225.

83 Már Jónsson, *Árni Magnússon. Ævisaga*, 272–273; AM 211a 4to, bls. 67–73.

var á meðal þeirra handrita sem Árni fékk að láni en skilaði aldrei. Í handritaskrá Árnasafns telur Kristian Kålund bókaforður að það sé skrifað af séra Sigurði sjálfum. Hannes Þorsteinsson telur þó líklegra að skrifarinn sé Jón Þórðarson sem ólst upp hjá séra Sigurði, útskrifaðist úr Hólaskóla skömmu fyrir 1700 og dvaldist í Holti til 1708 er hann fékk Sanda í Dýrafirði.⁸⁴

Loks er það Lbs 872 4to sem er án titilblaðs en er afrit af fyrrnefndu riti Magnúsar Magnússonar. Páll Eggert Ólason telur í handritaskrá að það sé skrifað um 1690 af hendi svipaðri Þórðar Jónssonar á Strandsejlu. Við nánari athugun má sjá að handritið getur ekki verið skrifað fyrir 1699 því í tvígang er miðað við það ártal þegar reiknað er út hve langt var liðið síðan ákveðnir atburðir áttu sér stað. Einnig má sjá að handritið hefur allt verið skrifað fyrir 26. apríl 1710 en þá var lesin upp bón Jóns Jónssonar, skrifuð á Kirkjubóli 26. maí 1709, um að Þorsteinn bróðir hans tæki sig að sér vegna veikinda sinna. Þorsteinn samþykkti það á þingi á Nauteyri 26. apríl 1710 gegn því að hann mætti ráðskast með peninga Jóns eins og þeir væru hans eigin. Þetta er skrifað inn í bókina af þáverandi eiganda hennar og virðist um samtímahönd að ræða sem þó er ekki sú sama og er á bókinni allri. Handritið ætti því samkvæmt þessu að vera skrifað á bilinu 1699–1710 en tæpast af Þórði Jónssyni því hann var virkur á 6. til 8. áratug 17. aldar og er talinn dáinn fyrir 1699.⁸⁵

84 *Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling I* (København: Gyldendalske boghandel, 1889), 467–468; *Annálar 1400–1800 III*, 235; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár III*, 307. Mariane Overgaard telur þó að aðeins eitt handrit sé til með hendi séra Jóns, sbr. „Séra Jón Þórðarson på Sandar og hans skrivernavnefælle,“ *Equus Troianus sive Trójuhestur tygiadur Jonnu Louis-Jensen 21. október 1986* (Reykjavík: [s.n.], 1986), 57. Hún notar við *Æfir lævðra manna* eftir Hannes Þorsteinsson í grein sinni en minnst ekkert á umfjöllun hans í annálaútgáfunni heldur aðeins vandræði Páls Eggerts Ólasonar við að greina nafnana í sundur. Hannes telur þó að ÍB 15 fol. sé með hendi séra Jóns auk ýmissa jarðaskjala sem varða séra Sigurð í Holti og varðveitt eru í jarðabókarskjölum Ísafjarðarsýslu í Þjóðskjalasafni, sbr. *Annálar 1400–1800 III*, 167. Áhuga Mariane Overgaard á séra Jóni Þórðarsyni má rekja til væntanlegrar útgáfu hennar á nokkrum íslenskum þýðingum á erlendum almúgabókum en forsmekkin af útgáfustarfinu er að finna í greininni, „De islandske oversættelser af De tolv patriarkers Jacobs sønners testamenter og af Josephs og Assenaths historie, med en udgave af Josephs Testamente,“ útg. Mariane Overgaard. *Opuscula IX*, Bibliotheca Arnemagnæana 39 (København: Reitzel, 1991), 203–300. Á meðal handrita sögunnar er ÍB 866 8vo sem mun skrifað af séra Jóni á Söndum, sjá 246–247.

85 Lbs 872 4to, bls. 12–13, 248–249; Loth, „Angående skriveren Jón Þórðarson,“ 40–41. Þess má geta að Már Jónsson minnst stuttlega á ágrip Unaðsdalsdómsins í Lbs 872 4to, sjá *Blóðskömm á Íslandi 1270–1870* (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1993), 179.

Rit Magnúsar er byggt upp eins og Jónsbók og er konungsbréfum, ákvæðum úr recessum og tilskipunum, alþingisálitum og héraðsdómum o. fl. raðað upp eftir því hvaða hluta Jónsbókar þau varða. Héraðsdómarnir virðast teknir sem dæmi um þau ákvæði Jónsbókar sem dæmt er eftir hverju sinni. Þó að fram komi á titilblaði ritsins í AM 200 4to að Magnús hafi sett ritið saman árið 1675 þá virðist eiga að líta á það sem upphafsár þess, þ. e. að þá hafi hann byrjað að setja það saman og að stofn þess sé jafnvel frá því ári. Ritið hefur hins vegar verið lifandi og hugsað þannig frá upphafi að gert var ráð fyrir viðbótum og reiknað með eyðum í uppskriftinni sem skyldi svo fylla er fram liðu stundir. Ekki er ólíklegt að þær viðbætur þar sem miðað er við ártalið 1699 séu frá Magnúsi sjálfum komnar en þær skila sér hvort tveggja í AM 200 4to og Lbs 872 4to en annars hefur samband textanna ekki verið kannað til hlítar.

Það er athyglisvert að þótt texti Unaðsdalsdómsins sé mun fyllri í Lbs 65 II 4to en í því ágripi sem er að finna í AM 200 4to og Lbs 872 4to þá er eigin kona Bjarna nafngreind þar, reyndar sögð Ísleiksdóttir en ekki Ísleifsdóttir, en hennar er ekki getið í Lbs 65 II 4to. Það bendir til að Magnús hafi haft aðgang að frumriti dómsins þegar hann samdi ágrip sitt eða jafnvel haft fleiri skjöl sem tengdust málinu undir höndum og er það líklegra heldur en að Jón dan hafi fella það undan. Dómságripið fyllir því Unaðsdalsdóminn eins og hann er í Lbs 65 II 4to og verður því einnig birt hér.

Unaðsdalsdómur; eftir Lbs 65 II 4to, bl. 144v–146r:

Dömur vm Biarna Jönsson og Gudrunu Jönsd(öttur)

Anno 1635, þann 11 Dag aprilis mánadar ad Vnads Dal ä tilsettu hieradz þijnge, vorum vier Effter skriffader menn, Gudmundur Asmundsson, Gudmundur Þorsteinsson, Eirikur Gijslason, Jön Þorsteinsson, Jön Biarnarsson og petur Biarnasson, Til Dömz, Skinsamlegra älita, og löglegtar vrlausnar Neffnder, aff Sijslumanninum Ara Magnussyne, huørninn ad lykta Skyllde, og til Enda leidast, Sä äburdur er Gudrun Jönsd(ötter) haffde, og þrälega hafft haffde, vpp ä Biarna Jönsson, og Su þrætne er þeirra för ä millum. Þar ad Neffnd Gudrun hiellt, hermt og augliöst Giørt haffde, ad firnefndur Biarne, heffde fullkomlegt ecktaskapar brot med Sier framed, er hun var ad vist hia honum, og greinde þar til mörög atuik, og huad offt það sked heffde,

haffde | Slædingur og ordrömur hier ä gjörst þeirra ä medal, Enn ädurnefnd Gudrun J þui Bile veiklast, og ed Sanna vppeläted, þö ei firr enn Sijslumadurinn haffde Bannad, ädursögðum Biarna, Sömu Gudrunu, lengur ad hallda, huøriu hann haffde valla edur ecki viliad hljida. Var þesse frammburdur Gudrunar, ad ädurskriffadur Biarne heffde ad firsta Bragde Sig hafft ad lijkammz losta, ä Grasa fialle, ä Möte Sijnum vilia, J annad Sinn heffde hann Sig hafft ad Sijnum vilia ad Eingium, þar þaug voru ij ein, og heffde hun þä Näd häre vr skegge hanz, er hun heffde ætlad ad Sijna, Enn hann heffde Näd þui afftur. J þridia Tijma heffde Biarne teked Sig, J Heij gardinum ä Mijre, er hun var ad fäst vid Heij. J iij^a tijma, er kuinna Biarna heffde fared til kirkiu, og hann Skipade henne liös ad kueijkia, þä haffe hann komed Effter Sier, ä hæl, og haffe Sig þä enn hafft ad Sijnum losta. Þar Effter vm veturinn heffde Biarne hana Sleigid, og Trampad med Fötum, Enn Sier heffde þä Slopped, ad hann heffde ecke So läted vid Sig, er hann heffde gjört Sier skømmina. Vmm Sumared Effter, heffde Same Biarne Enn viliad fä Sinn vilia, Enn ij menn heffde rided vtan hljidina, og heffde þui ecki orded aff hanz äforme. Vmm vored miste Sagdur Biarne Sitt fie, og heffde hann Skipad Sier ad fara med Sier til Siöarinz, ad Sækia Siö, og <ij> þeirre før heffde offt nefndur Biarne, hafft Sig Sijdast med fullum verknade, ä Siöar grundinne, Fyrer allann þennann Frammburd Gudrunar, Marg þrætte offtskriffadur Biarne, og villde aungu þessu med göngu veita, og hieft Gudrunu öærlega, og allt þetta vppä Sig Liuga, leitudum vier kynningar þessarar konu, hiä aullum þeim ä þijnginu voru, Enn allz aunguer villdu hennar öæru | þar neina J liöse läta, vtann þijnga presturinn fader þessa Biarna, aff huøriu hann liet þö, og villde Sig ecki läta firer þui haffa, Bar offtneffndur Biarne framm vitnisburdar blad, Sijns þremmings Sueins Ölaffssonar, og hanz Systur Steinunnar, vmm nockra öæru þessarar Gudrunar, Enn þö ecki nema huørt vm Sig, og ecki eins lätande, Sem lögienn önijta, Eirinn Bar hann framm lijsing Þörnijar narffadöttur, vnder ij^a manna vitne, þad hun vmbære, og Seigia lögienn eitt vitne Sie eckert, annad Gat Biarne Gudrunu til Vanæru, huørke vänst nie frammbored. Bar Sijslumadurinn framm, ad hann heffde firerboded offtn(efndum) Biarna, er hann kom J Ögur, þessa Gudrunu ad hallda, Enn hann heffde med ofsa micklum og Fullum hälse, Sier andsuarad, ad hann munde hana ecki ad Sijdur hallda Effterkomande, þui kona Sijn heffde hana vist räded, og vændest Sijslumadurinn þar ad vottum, er vppa heffde

heirt, huar firer ad Biarne lijka vel þrætte, Enn Sagde þö vmm Sijder ad hann þad ecki munde, og þui virdest oss huør hanz þrætne annare lijk og Næsta övidurkuæmelegt, ad Biarne skyllde þä Konu girnast ad hallda, er Soddan lygd og ökuæde, ä hann Sagt og auglijst haffde, heffde hann Saklaus verid. Nu hliödar So Vor landzlaga B(ök) Eff madur vænest konu þä skule hun færast vndann ad lögum, edur heita Snäpur æ Sijdan. Jtem Christinn Rettur, sem J mörgum greinum mä finnast Nätturlegur, ad Sä skule fader ad Barne er möder Seiger ä hendur. Jtem og allviða annarstadar, ad Sä skule Synia sem firer Søk verdur. Vær hölldum og Greinder Dözmenn, ad Einum frömum manne Sie ecki Suarlegt, ærlegt nie mögulegt, vnder þuilijkum, ä burde og Jllmælum ad liggia, vtan med större smän og Sierlegu hneigsle, manna ä medal, So og kom frammm firer oss ein alþingis Sambíck | vmm orädvandar konur, sem Seigia menn vppä Sig og kenna þeim barn-eign ad þeir skule færast vndann ad lögum þui J Naffne H(eilagrar) þrenningar, ad So proffudu og fyrer oss komnu, ad H(eilags) anda Näd med oss til kalladre, og oss J Dömsæte Sitiande firer laganna greiner er ad þessu Mäle Luta, firer ährærda Sambíck, lostuglega medkenning konu þessarar, og Gøgn edur lijkinde, er vorum döme meiga til bata koma, og Effter vorre eiginnlegre Samvisku, þä Dæmdum vier offtneffndum Biarna Jönssyne Siettar Eijð, firer þessa Mälz äburd, aff þui hann var og opinber ordinn, ad audru hördöms Brot, og Skyllde hann Eijðinn vned haffa, firer Sijslumanninum Ara Magnussyne, J Øgre ad Mänadar freste, ad forfalla Lausu. Enn fiellest honum Sä Eijdur, þä Bæte Effter Störa Döme, og Sie fallinn Effter hanz hliödan vmm annad hordöms Brot. Ad þeim Eijde vnum, þä Dæmdum vier offtneffndre Gudrunu, hudlät, Effter þui köngs vmmbodsmannz er Myskun til, virdest oss þetta mäl med aungu möte, til lykta leidast meiga, vtann med tilbærelegum Eijde Biarna, og vndann færslu Effter Mäla vögstum og konann til Sinnar afflausnar ecki komast meiga, vtann firer vndann færslu Biarna, So ad hun take þä lausn, fyrer Sijna fräbæru ligd, Edur firir Sitt hördöms Brot, fallest Biarne ad Eijde. Allra hellst og Eirinn Sama Eijð firer þann skulld ad konan med kenner Sig Sälff, og Jätar vnder Reffsing og opinbera afflausn, än haturz vid Biarna, og firer vtan alla ordsøk aff honum til geffna. Samb(yck) e(tc.)

Anno 1636 þann 3 maïj var þesse Dömur ä Berufiardar þingje vpplesinn, og leist mier og audrum gödum mönnum, hann Nijtur og Myndugur e(tc.) Halldör Ölaffson E(igin) h(endi).

Ágrip Unaðsdalsdómsins er að mestu samhljóða í AM 200 4to, bls. 83 og Lbs 872 4to, bls. 112–113. Eini munurinn varðar uppsetningu fyrirsagnar dómsins auk stafsetningar og greinarmerkjasetningar. Hér er því látið nægja að birta texta dómságrípsins eftir AM 200 4to.

Ágrip Unaðsdalsdóms; eftir AM 200 4to, bls. 83:

Þær konur sem vænast karlmönnum, og þeir sem vænast konum æn Lykinda bevyslegra edur barngietnadar, og umm Snaps giølld.

Anno 1635, 11 Aprilis ad vnaðsdal dæmt af Ara Magnussyne og 6 Mönnum (hier hefde ätt ad vera 12 manna dömur) Vmm ä burd Gudrunar Jönzdottur, er bar Biarna Jonsson, ad hann hefde 5, Sinnumm holldlegt Samræde med Sier framed fram m hiä Sinne konu Gudrunu Ysleykzdottur, ad ødru hör dömz brote, hafde greind kona Vered Vinnukona hiä Biarna, fyrer huorn hennar frammburd greindur Biarne þrætte, og þuerneytade/ Dæmdu þeir biarna SiottarEyd, unnenn ad mänadar freste fyrer Syslumannenum Ara J Øgre forfallalaust, Enn fallest hann ä Eydnumm Sekur effter Störa döme, ad ødru hör dömz brote, Enn Vinne hann Eydenn konunne Straff effter þui Sem kongz ummbodzmännz er myskun til. Þesse domur Samþicktur ä Berufiadar þynge af Halldore Olafssyne Logmanne Anno 1636, 3 Maij//

HEIMILDASKRÁ

HANDRIT OG SKJÖL

Þjóðskjalasafn Íslands (ÞÍ)

Rentukammerskjöl

Y. 3. Reikningar jarðabókarsjóðs 1620–1631.

Y. 4. Reikningar jarðabókarsjóðs 1633–1640.

Skjalasafn Öxarárþings

Dómabók Jóns Sigurðssonar lögmans.

Dómasafn 1326–1685. Óskráð.

Biskupsskjalasafn

- A I, hylki IX, 2. Endurrit gert 6. ágúst 1599 á Kirkjubóli í Langadal af skrá frá 22. mars 1444 um reka Skálholtskirkju á Ströndum.
- A I, hylki XIV, 14. Gjafabréf séra Snæbjarnar Torfasonar 1602 fyrir Stað í Aðalvík til staðar.
- A I, hylki XIV, 15. Vitnisburður 18. mars 1603 um ábyrgð Guðfinnu Arnfinnsdóttur og Guðrúnar Jónsdóttur á kirkjupeningum að Stað í Steingrímsfirði.
- A II, 6. Vísitásiubók Brynjólfs biskups Sveinssonar um Vestfirðingafjórðung og Þverárþing 1639–1671.
- A II, 11. Vísitásiubók Þórðar biskups Þorlákssonar um allt Skálholtsbiskupsdæmi 1675–1690 og 1695.
- A II, 14. Vísitásiubók Jóns biskups Vídalíns um Vestfirðinga- og Sunnlendingafjórðung 1699–1705 og 1710–1719.
- A II, 16. Vísitásiubók Jóns biskups Árnasonar um allt Skálholtsbiskupsdæmi, nema Norður-Múlaþing og norðurhluta Suður-Múlaþings, 1723–1742.
- A II, 19. Vísitásiubók Ólafs biskups Gíslasonar 1748–1752.
- A II, 21. Vísitásiubók Finns biskups Jónssonar og Hannesar Finnssonar um Vestfirðinga- og Sunnlendingafjórðung 1756–1778, auk tveggja vísitasía frá 1790.
- A II, 24. Vísitásiubók Hannesar biskups Finnssonar og Geirs biskups Vídalíns um Vestfirðinga- og Sunnlendingafjórðung 1790–1800.
- C I, 2. Vísitásiubók Helga biskups Thordersens 1852.

Skjalasöfn prófasta

- Norður-Ísafjarðarprófastsdæmi AA/1. Vísitásiubók 1763–1772.
- Norður-Ísafjarðarprófastsdæmi AA/2. Vísitásiubók 1773–1801.

Skjalasafn Þjóðskjalasafns Íslands

- KA/20. Hannes Þorsteinsson, Æfir lærðra manna 20 (Greipur Þorleifsson prestur á Stað á Snæfjallaströnd).
- KA/39. Hannes Þorsteinsson, Æfir lærðra manna 39 (Jón Þorleifsson prestur á Stað á Snæfjallaströnd).

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (AM)

- AM 200 4to. Rit Magnúsar Magnússonar, *Analecta juridica Islandiæ, eður ýmislegrs íslensks lagaréttar registrum, ágríp og inntak að því fljóttara sérhvort finnast megi*. Handritið skrifað að Holti við Öfundarfjörð 1702.
- AM 211a 4to. Skrá yfir handrit sem Árni Magnússon fékk að láni hjá séra Sigurði Jónssyni í Holti 16. ágúst 1710.

- AM 211b 4to. Jarðabók Ísafjarðarsýslu tekin saman af Magnúsi Magnússyni og Gísla Jónssyni að konungsboði 1658.
- AM 243 4to. Minnisbók Odds biskups Einarssonar.
- AM 244 4to. Bréfabók Gísla biskups Oddssonar 1635–1636.
- AM 245 4to. Bréfabók Gísla biskups Oddssonar 1631–1632.
- AM 253 4to. Brot úr bréfabók Sveins Símonarsonar prófests að Holti við Önundarfjörð.
- AM 68 8vo. Reikningar Magnúsar prúða Jónssonar yfir Barðastrandarsýslu 1590.
- AM Dipl. Isl. I, 10. Apógröf nr. 777–889. Uppskriftir íslenskra skjala gerðar á vegum Árna Magnússonar.
- AM Dipl. Isl. II, 4. Apógröf nr. 2256–2364. Uppskriftir íslenskra skjala gerðar á vegum Árna Magnússonar.
- AM Dipl. Isl. V, 9. Apógröf nr. 4472–4528. Uppskriftir íslenskra skjala gerðar á vegum Árna Magnússonar.
- AM Dipl. Isl. V, 15. Apógröf nr. 5169–5350. Uppskriftir íslenskra skjala gerðar á vegum Árna Magnússonar.
- AM Dipl. Isl. V, 16. Apógröf nr. 5351–5462. Uppskriftir íslenskra skjala gerðar á vegum Árna Magnússonar.

Handritadeild Landsbókasafns – Háskólabókasafns

- Lbs 229 fol. *Registran allra alþingisálita, þeirra helsta meiningar inntak*. Tekið saman af Magnúsi Magnússyni sýslumanni.
- Lbs 65 I–II 4to. Kónigsbréf, réttarbætur, alþingis- og héraðsdómar o.s.frv. frá 1243 til 1654. Með hendi Jóns dans Magnússonar, skrifað ca. 1640–1655.
- Lbs 67 4to. Kónigsbréf og réttarbætur, alþingis- og héraðsdómar, nokkur synodalia og höfuðsmannabréf. Með hendi séra Jóns Erlendssonar í Villingaholti, skrifað ca. 1650.
- Lbs 174–175 4to. Prestasögur séra Jóns Halldórssonar um Skálholtsbiskupsdæmi. Eiginhandar uppkast, skrifað ca. 1710–1730.
- Lbs 787 4to. Dómar, kaupmálar, skiptabréf og kaupbréf 1382–1684. Með hendi Odds Jónssonar digra á Reynistað, skrifað ca. 1670–1690.
- Lbs 872 4to. Rit Magnúsar Magnússonar, *Analecta juridica Islandiæ, eður ýmislegs íslensks lagaréttar regístrum, ágríp og inntak að því fljóttara sérhvort finnast megi*. Skrifað á bilinu 1699–1710 af ókunnum skrifara.
- Lbs 2368 4to. Sighvatur Grímsson Borgfirðingur. Prestaæfir XI, 2. Ísafjarðarsýsla.
- ÍB 15–16 4to. Ættartölubækur Jóns Espólíns sýslumanns. Með hendi Hákonar Espólíns, skrifað ca. 1840–1850.

FRÆÐIRIT

- Alþingisbækur Íslands* I–II, V–VI. Útg. Jón Þorkelsson og Einar Arnórsson Reykjavík: Sögufélag, 1912–1914, 1915–1916, 1922, 1925–1932, 1933–1940.
- Annálar 1400–1800* I–III. Útg. Hannes Þorsteinsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1922–1927, 1927–1932, 1933–1938.
- Ágúst Sigurðsson. *Forn frægðarsetur – í ljósi liðinnar sögu* II. Reykjavík: Bókamiðstöðin, 1979.
- Biskupasögur Jóns prófests Halldórssonar í Hitardal. Með viðbæti* I–II. Sögurit 2. Reykjavík: Sögufélag, 1903–1915.
- Björk Ingimundardóttir. „Sett út af sakramentinu.“ *Kvennaslóðir. Rit til heiðurs Sigríði Th. Erlendsdóttur sagnfræðingi*. Reykjavík: Kvennasögusafn Íslands, 2001, 140–151.
- Bogi Benediktsson. *Sýslumannaæfir* II. Með skýringum og viðaukum eftir Jón Pétursson og Hannes Þorsteinsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1889–1904.
- Búalög um verðlag og allskonar venjur í viðskiptum og búskap á Íslandi*. Sögurit 13. Reykjavík: Sögufélag, 1915–1933.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn* IV. Útg. Jón Þorkelsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1897.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn* VIII. Útg. Jón Þorkelsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1906–1913.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn* XV. Útg. Páll Eggert Ólason. Reykjavík: Hið íslenska bókmentafélag, 1947–1950.
- Ein kirkju ordinantia, eftir hvörri að allir andlegir og veraldlegir í Noregs ríki skulu leiðrétta sig og skikka sér*. Hólar: [s.n.], 1635.
- Einar Bjarnason. *Lögrettumannatal*. Sögurit 26. Reykjavík: Sögufélag, 1952–1955.
- Einar G. Pétursson. *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða. Þættir úr fræðasögu 17. aldar* I–II. Rit 46. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1998.
- Eitt lítið stafrófskver fyrir börn og ungmenni*. Skálholt: [s.n.], 1695.
- Gísli Baldur Róbertsson. *Birtu brugðið á dimm fornyrði lögbókar. Um skýringar Björns á Skarðsá yfir torskilin orð í Jónsbók*. Heimspékideild Háskóla Íslands 2004, ópr. M.A.-ritgerð í sagnfræði.
- Guðrún Ása Grímsdóttir. *Ystu strandir norðan Djúps. Um Kaldalón, Snefjallaströnd, Jökulfirði og Strandir*. Árbók Ferðafélags Íslands 1994. Reykjavík: Ferðafélag Íslands, 1994.
- Guðrún Ása Grímsdóttir. „Biskupsstóll í Skálholti.“ *Saga biskupsstólanna. Skálholt 950 ára – 2006 – Hólar 900 ára*. [Akureyri]: Hólar, 2006, 21–243.

- Guðs dýrð og sálnanna velferð. Prestastefnudómar Brynjólfs biskups Sveinssonar 1639–1674.* Útg. Már Jónsson. Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 10. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2005.
- Halldór Halldórsson. *Íslenzkt orðtakasafn*. 3. útgáfa. Íslenzk þjóðfræði. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1993.
- Helgi Guðmundsson. „Um þrjú basknesk-íslenzk orðasöfn frá 17. öld.“ *Íslenskt mál og almenn málfræði* 1 (1979): 75–87.
- Hjónabands articular útgefnir af kong Fridrich (háloflegrar minningar)*. Hólar: [s.n.], 1635.
- Hróðmar Sigurðsson. „Íslenzk stafrófskver.“ *Skírnir* 131 (1957): 40–65.
- Hughes, Shaun F.D. *Skrá um íslensk handrit í Harvard*. Ljósrit af vélriti varðveitt á Árnastofnun í Reykjavík, án ártals, ópr.
- Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri. Safnað hefur Jón Árnason I–VI.* Útg. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson. Ný útgáfa. Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga, 1954–1961.
- Jakob Benediktsson. *Skrá um skinnblöð í Landsbókasafni Íslands. Handritasafn Landsbókasafns*. II. aukabindi. Viðauki. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1959.
- Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VII.* Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1940.
- Jarðabréf frá 16. og 17. öld. Útdráttir.* Útg. Gunnar F. Guðmundsson. [Kaupmannahöfn]: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1993.
- Járnsíða og kristinréttur Árna Þorlákssonar.* Útg. Haraldur Bernharðsson, Magnús Lyngdal Magnússon og Már Jónsson. Smárit Sögufélags. Reykjavík: Sögufélag, 2005.
- Jón Helgason. „Nokkur íslenzk handrit frá 16. öld.“ *Skírnir* 106 (1932): 143–168.
- Jón Helgason. „Bækur og handrit á tveimur húnvetnskum höfuðbólum á 18du öld.“ *Landsbókasafn Íslands Árbók* 1983. Nýr flokkur 9 (1985): 4–46.
- Jón J. Aðils. *Einokunarverzlun Dana á Íslandi 1602–1787*. Reykjavík: Verzlunarráð Íslands, 1919.
- Jón Jónsson. „Daði Nielsson „fróði““. Aldarminning. *Skírnir* 84 (1910): 117–137.
- Jón Þorkelsson. „Þáttur af Birni Jónssyni á Skarðsá.“ *Tímarit hins íslenska bókmenntafjelags* 8 (1887): 34–96.
- Jónsbók. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og réttarbætr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314.* Útg. Ólafur Halldórsson. København: [s.n.], 1904. (Ljósprentuð útgáfa, Odense: Odense Universitetsforlag, 1970).
- Jónsbók. Lögbók Íslendinga hver samþykkt var á alþingi árið 1281 og endurnýjuð um miðja 14. öld en fyrst prentuð árið 1578.* Útg. Már Jónsson. Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 8. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2004.
- Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold i uddrag, 1640–1641.* Útg. E. Marquard. København: Rigsarkivet, 1950.

- Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling I–II.* København: Gyldendalske boghandel, 1889–1894.
- Kristjana Kristinsdóttir. „Tvö skjöl um Bessastaði og Viðey.“ *Landnám Ingólfs. Nýtt safn til sögu þess* 4 (1991): 78–90.
- Loth, Agnete. „Angående skriveren Jón Þórðarson.“ *Steffánsfærsla fengin Stefáni Karlssyni fimmtugum Reykjavík 2. desember 1978.* Reykjavík: [s.n.], 1978, 40–41.
- Lovsamling for Island. Indeholdende udvalg af de vigtigste ældre og nyere love og anordninger, resolutioner, instructioner og reglementer, althingsdomme og vedtægter, collegial-breve, fundatser og gavebreve, samt andre aktstykker, til oplysning om Islands retsforhold og administration i ældre og nyere tider I.* Útg. Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. Kjöbenhavn, Universitets-Boghandler Andr. Fred. Höst, 1853.
- Lögbók Íslendinga. Jónsbók 1578.* Facsimile edition with an introduction in english by Ólafur Lárusson. Monumenta Typographica Islandica III. Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1934.
- Margrét Eggertsdóttir. „Árni fær á endann skell...“ Skriftarkennsla á Íslandi um miðja sautjándu öld. „*Jocoseria Arna-Marianiana. Seksogtyve udvalgte dels kortvillige, dels alvorlige Historier, hvorved Mariane Overgaard kan opbygges.* Afmælisrit, ópr. Hafnía: 2001, án blaðsíðutals.
- Már Jónsson. *Blóðskömm á Íslandi 1270–1870.* Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1993.
- Már Jónsson. *Árni Magnússon. Ævisaga.* Reykjavík: Mál og menning, 1998.
- Már Jónsson. „Inngangur.“ *Jónsbók. Lögbók Íslendinga hver samþykkt var á alþingi árið 1281 og endurnýjuð um miðja 14. öld en fyrst prentuð árið 1578.* Útg. Már Jónsson. Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 8. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2004, 15–35.
- Overgaard, Mariane. „Séra Jón Þórðarson på Sandar og hans skrivernavnefælle.“ *Equus Troianus sive Trójuhestur tygjaður Jonnu Louis-Jensen 21. október 1986.* Reykjavík: [s.n.], 1986, 57–62.
- Overgaard Mariane, útg. „De islandske oversættelser af De tolv patriarkers Jacobs sønners testamenter og af Josephs og Assenaths historie, med en udgave af Josephs Testamente.“ *Opuscula IX, Bibliotheca Arnamagnæana* 39. København: Reitzel, 1991, 203–300.
- Ólafur Davíðsson. *Galdur og galdramál á Íslandi.* Sögurit 20. Reykjavík: Sögufélag, 1940–1943.
- Ólafur Halldórsson. „Jónar tveir Þorlákssynir.“ *Grettisfærsla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefið út á sjötugsafmæli hans 18. apríl 1990.* Rit 38. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1990, 254–270.
- Ólafur Halldórsson. „Því flýgur krákan víða.“ *Grettisfærsla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefið út á sjötugsafmæli hans 18. apríl 1990.* Rit 38. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1990, 111–134.
- Páll Eggert Ólason. *Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi III.* Reykjavík: Bókaverzlun Ársæls Árnasonar, 1924.

- Páll Eggert Ólason. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940 I–V*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1948–1952.
- Prestsbjónustubækur og sóknarmannatöl*. Skrár Þjóðskjalasafns II. Reykjavík: [s.n.], 1953.
- „Ritgerð Jóns Guðmundssonar lærða um ættir o. fl.“ Með formála og athugasemdum eptir Hannes Þorsteinsson. *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju* III. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1902, 701–728.
- „Sitt er að jörðu sérhverre, samt öllum búið á.“ *Ársrit sögufélags Ísfirðinga* 18 (1974): 130.
- Sigurður Nordal. „Time and vellum. Some remarks on the economic conditions of the early Icelandic literature.“ *M.H.R.A. Annual bulletin of the modern humanities research association* 24 (november 1952): 15–26.
- Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu í Reykjavík I, 1. Skjalasafn hirðstjóra, stiptamtanna og landshöfðingja (Hér er og í skjalasafni amtmanna yfir allt land fram að 1770, og Suðuramt fram að 1873)*. Reykjavík: [s.n.], 1903.
- Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu í Reykjavík II. Skjalasafn klerkdómsins*. Reykjavík: [s.n.], 1905–1906.
- „Snjáfjallavísur hinar síðari, í móti þeim síðara gangára á Snæfjöllum 1612.“ *Huld. Safn alþýðlegra fræða íslenzkra* II. Útg. Hannes Þorsteinsson, Jón Þorkelsson, Ólafur Davíðsson, Pálmi Pálsson, Valdimar Ásmundsson. 2. útgáfa. Reykjavík: Snæbjörn Jónsson, 1936, 85–94.
- Spánverjavígin 1615. Sönn frásaga eftir Jón Guðmundsson lærða og Víkinga rímur*. Útg. Jónas Kristjánsson. Íslensk rit síðari alda 4. Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1950.
- Springborg, Peter. „Nyt og gammelt fra Snæfjallaströnd. Bidrag til beskrivelse af den litterære aktivitet på Vestfjordene i 1. halvdel af det 17. århundrede.“ *Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní 1969*. Reykjavík: Heimskringla, 1969, 288–327.
- Springborg, Peter. „Fra Snæfjallaströnd.“ *Opuscula* IV, Bibliotheca Arnarnæna 30. København: Munksgaard, 1970, 366–368.
- Springborg, Peter. „Antiquæ historiæ lepores – Om renæssancen i den islandske håndskriftproduktion i 1600-tallet.“ *Gardar* 8 (1977): 53–89.
- Stefán Karlsson. „Kvannahandrit í karlahöndum.“ *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*. Rit 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000, 378–382.
- Stefán Karlsson. „Bókagerð Björns málara og þeirra fedga.“ *Glerharðar hugvekjur þenandi til þess að örva og upptendra Þórunni Sigurðardóttur fimmtuga 14. janúar 2004*. Reykjavík: [s.n.], 2005, 73–78.
- Steingrímur Jónsson. „Núpufélfsbók.“ *Gömul, prentuð lögbók án útgáfustaðar og árs.* *Ritmennt* 2 (1997): 35–54.
- Sveinbjörn Rafnsson. „Skjalabók Helgafellsklasturs. – Registrum Helgafellense –“ *Saga* 17 (1979): 165–186.
- Sveinn Nielsson. *Prestatal og prófaste á Íslandi*. Með viðaukum og breytingum

- eftir dr. Hannes Þorsteinsson. Björn Magnússon sá um útgáfuna og jók við. 2. útgáfa. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1950.
- Tyrkjarámið á Íslandi 1627*. Sögurit 4. Reykjavík: Sögufélag, 1906–1909.
- „Vísitísa Hannesar Finnssonar biskups um Vesturland og Vestfirði sumarið 1790. Eftir dagbók skrifara hans, Steingríms Jónssonar.“ Útg. Veturliði Óskarsson. *Ársrit sögufélags Ísfirðinga* 34 (1993): 129–152.
- Þórarinn Hjartarson. *Skinna. Saga sítunar á Íslandi*. Safn til iðnsögu Íslendinga 14. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2000.
- Ættartölusafnrít séra Þórðar Jónssonar í Hítardal I–II*. Útg. Guðrún Ása Grímsdóttir. Rit 70. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2008.
- Ögmundur Helgason. „Handritasafn Landsbókasafns 150 ára, 1846–1996.“ *Ritmennt* 2 (1997): 9–34.

SUMMARY

Some new information about Bjarni Jónsson, scribe of lawbooks on Snæfjallaströnd.

Keywords: 17th century, Westfjords of Iceland, Snæfjallaströnd, scribal culture, Jónsbók, lawbook production on parchment.

In 1969 Peter Springborg published a paper in which he identified and attributed a group of eight manuscripts to a certain Bjarni Jónsson. In an article published eight years later he added the ninth manuscript to the group. Very little was known about Bjarni and all Springborg was able to gather on him was sparse information which the scribe himself had provided in the manuscripts he produced. From there we have his name and his place of residence which was Mýri and later Skarð on Snæfjallaströnd, located north of Ísafjarðardjúp in the Westfjords of Iceland. From the dated manuscripts it is clear that he was active as a scribe in the period of 1631–1655. He copied sagas, *rímur*, poetry and law texts. Incidentally, he seems to have specialized in copying Jónsbók, the Icelandic lawbook, for in one of the three copies in his hand, still preserved, he mentions that it was the eighteenth copy he had produced.

Unfortunately, this paper does not add to the tally of manuscripts copied by Bjarni Jónsson. It does, however, provide more information on this mysterious and productive scribe than has hitherto been available. Bjarni was the son of the Reverend Jón Þorleifsson at Staður on Snæfjallaströnd and his wife Sesselja. Although efforts have been made to look into his family history very little is known about his ancestors and his mother's patronym is completely unknown which, undoubtedly, points away from the upper layers of society. Dates in Bjarni's biography are uncertain but he was, most likely, born in the last decade of the 16th century. His birthplace was, in all likelihood, his father's living at Staður

and he appears to have lived his whole life on Snæfjallaströnd, first at Mýri where he can be found for certain in 1631 and then from at least 1640 at Skarð. It is not clear when Bjarni wed his stepsister but they were in all likelihood married already by 1628. Bjarni lost his livestock during extremely difficult winters in the period 1633–1634. Shortly thereafter he was found guilty of adultery for the second time and had to pay a hefty fine. This must have led to difficulties for him as a land tenant to pay the rent and probably resulted in him losing Mýri and becoming a hired hand at Skarð. Consequently, his wife seems to have either passed away or divorced him. Bjarni appears to be alive in 1658 when a fellow scribe compliments his handwriting on the margin of a manuscript they both had a hand in writing.

Jón, Bjarni's father, was himself an accomplished scribe who penned documents and copied manuscripts. From him Bjarni must have learnt the fundamentals of bookmaking and from his church he also obtained the rudimentary elements of his book production. Namely, the old and useless Catholic vellum manuscripts which he rubbed out and used again, as well as the printed bible of bishop Guðbrandur Þorláksson which he modeled his initials after. It is unlikely that the dates of two out of three of Bjarni's vellum copies of Jónsbók have been tampered with, i.e. made to show an older age, without his knowledge. All of the three vellum lawbooks ended up in foreign libraries, sold to people who were unable to detect any wrongdoing. It is quite possible that after having lost his livestock Bjarni might himself have changed the date of one of the two above-mentioned manuscripts in order to fetch a higher price for it in a time of need.

*Gísli Baldur Róbertsson
Þjóðskjalasafn Íslands
Laugavegi 162
IS-105 Reykjavík, Ísland
gisli@skjalasafn.is*